

De lär oss vägen till arbete

- åtta röster om upplevelsen av att delta i ett integrationsprojekt

Av Camilla Råsberg
Catharina Zachén

Vt-09

Handledare:
Annika Capelán

Abstract

Authors: Camilla Råsberg, Catharina Zachén

English title: “They teach us the way to a job” – Eight voices about the experience of being a part of an integration project. [Translated title]

Swedish title: “De lär oss vägen till arbete”, åtta röster om upplevelsen av att delta i ett integrationsprojekt.

Supervisor: Annika Capelán

Assessor: Olle Frödin

The purpose of this study was to explore the participants' experience of the ongoing integration project “Integration through work” in the south of Sweden. This was done empirically by performing semi-structured, qualitative interviews with eight of the project's participants from a theoretical perspective based on the concepts of marginalization and empowerment. Our main research questions were:

How do the participants feel about the methods used in the project and in what way does the project seem to promote the participants' integration into society and employment? How do the participants perceive the project and what are the weaknesses and strengths of the project from the participants' point of view? How do the participants feel about their proximity to the labor market? Our interviews revealed that the participants received many valuable tools in their search for a job. Most of them were also pleased with the help and the support they received by the staff. Moreover the interview material lifts forward that the participants' choices and opportunities for influence were limited. The participants' experience of how well the staff understood their needs and situation was also varying. Despite the fact that the participants expressed that they had not yet come much closer to getting a job, the majority of the interviewees said that they had hope for the future and a belief that they would be able to support themselves as soon as the economic situation in the country would change for the better.

Keywords: refugees, immigrants, empowerment, work, social

Innehållsförteckning

Förord	5
Inledning	6
Syfte	7
Frågeställningar	7
Bakgrund	7
Om flyktingar och invandrare.....	7
Integration.....	7
Svensk integrationspolitik	8
”Ett förlorat år” - en rapport från integrationsverket.....	8
Om lagar och riktlinjer	9
Projektplanen för ”Integration genom arbete”	9
Tidigare forskning	11
Malmöstudien	11
<i>Kvinnor går kurs, män gör praktik</i>	11
<i>Fler valmöjligheter om det finns resurser</i>	12
<i>Värdelösa kurser</i>	12
<i>Handlingsplan och praktik</i>	12
Högutbildade invandrare i Kanada	13
<i>Självmod och depression</i>	13
<i>Språk och identitet</i>	13
<i>Vi behöver inte hemmafruengelska</i>	14
<i>Språket en förutsättning för integration</i>	14
<i>Ickeförtryckande arbetssätt</i>	14
<i>Socialisering</i>	15
Nya Zeeland.....	15

<i>Sex veckor på internatkurs</i>	16
<i>Svårigheterna i det nya landet</i>	16
<i>Mer resurser</i>	17
Metod	17
Urval	17
Intervjuerna.....	17
Observationer och dokument.....	20
Tidigare forskning	20
Analysens genomförande	20
Reliabilitet och validitet.....	21
Etiska överväganden.....	22
Fördelning av arbetet	23
Teori	23
Marginalisering.....	24
<i>Sociokulturell isolering</i>	24
<i>Att inte få ett arbete</i>	24
Empowerment.....	25
<i>Empowerment som begrepp</i>	25
<i>Företrädarskap</i>	26
<i>Makt</i>	26
<i>Makt att, över, med och inifrån</i>	26
<i>Motmakt</i>	26
<i>Ickeförtryckande arbetssätt</i>	27
<i>Fem viktiga principer för empowerment</i>	27
Empiri och analys	27
Marginalisering.....	28

<i>Projektets placering</i>	28
Empowerment.....	30
<i>Företrädarskap</i>	32
<i>Makt över-paternalism</i>	32
<i>Makt inifrån</i>	34
<i>Makt att</i>	35
<i>Makt med - Få sin röst hörd</i>	36
<i>Bestämma själv eller paternalism</i>	36
<i>Individen själv definierar sina behov</i>	37
<i>Öppna upp så att deltagarna kan vara mer delaktiga</i>	38
<i>Utveckla sin kompetens</i>	39
<i>Makt är att få verktyg</i>	41
<i>Väcka egna inneboende krafter till liv</i>	42
<i>Politik, ekonomi, förtryck och makt</i>	43
<i>Etablering av motmakt</i>	45
<i>Individuell handlingsplan</i>	45
Sammanfattande slutdiskussion	46
Källförteckning	51
Böcker.....	51
Antologi	51
Artikel.....	52
Internetkälla	52
Lagar	52
Övriga dokument	52
Bilaga 1	54
Bilaga 2	55

Förord

Vi vill först och främst tacka de flyktingar som ställt upp på att låta sig intervjuas av oss studenter! Därefter vill vi rikta ett tack till flyktingsamordnarna i de kommuner som projektet berör, att de gett oss förtroendet att ta del av deras arbete för integration. Vi vill också tacka all annan personal som varit behjälplig med att arrangera och boka intervjuer samt att rekrytera personer att intervjuas! Sist vill säga tack till vår alldeles utmärkta och engagerade handledare Annika Capelán, utan vars hjälp och stöd vi inte skulle ha kunnat skriva någon uppsats över huvud taget! Hon har välvilligt bidragit med både litteraturtips och andra rekommendationer samt på många olika sätt hjälpt oss i det svåra uppsatsarbetet. Förutom att hjälpa oss med själva uppsatsen har hon även varit en engagerad diskussionspartner som gett oss nya synvinklar på de omständigheter vi valt att skriva om. Slutligen ett tack till våra familjer som ställt upp med matlagning och barnpassning och som under den sista månaden har stått ut med att vi varit totalt uppslukade av att skriva denna uppsats!

Inledning

Det projekt som vi har undersökt i denna uppsats har som titel ”Integration genom arbete”. Projektet har femtio deltagare och finansieras av Europeiska sociala fonden. Det startade femtonde januari 2009 i Båstad, Perstorp, Åstorp och Örkelljunga. Den litteratur vi tagit del av när vi skrivit uppsatsen har starkt betonat arbetets betydelse för integration i vårt samhälle och huvudspåret i projektet är också att deltagarna skall få en anställning för att sedan kunna integreras i det svenska samhället.

Under våren har media rapporterat om bränder och oroligheter i Rosengård och frågan om flyktingar ska få bosätta sig var de önskar i Sverige har också varit aktuell. Med denna typ av händelser och diskussioner blir vi påmind om att svårigheter med integration föreligger även i vårt svenska välfärdssamhälle. Svårigheterna kan se olika ut beroende på vems perspektiv man intar. Exempelvis hur gör kommunerna som får ett uppdrag av staten att inom ramen för den av staten givna ersättningen hinna ge emottagna flyktingar både språkundervisning, samhällsinformation och hjälp till att kunna stå för sin egen försörjning? Och, när flyktingarna hamnar i en liten kommun blir de väl synliga och ekonomiskt svåra tider kan det vara problematiskt att dessa människor står utanför arbetsmarknaden och de därigenom blir mer sårbara för främlingsfientliga krafter.

När vi genom vår lärare fick kännedom om att man gärna ville att några studenter skulle göra en utvärdering av detta pågående integrationsprojekt inom ramen för ett examensarbete, antog vi utmaningen att utvärdera projektet ur ett brukarperspektiv. Vi tyckte också att det skulle vara intressant att fördjupa oss i ett ämne där vår utbildning inte gett oss så mycket och på det sättet fylla igen en kunskapslucka. Samtidigt kände vi att det skulle bli spännande att undersöka något som pågick ute i verkligheten och förhoppningsvis kunna skriva något som skulle kunna bli till nytta för flyktingarna i projektet och för projektet i sig. Vi har i vår analys gjort jämförelser med resultat både från andra studier i Sverige men också från andra länder. Detta har vi valt att göra med tanke på att integration är ett brett problem som finns i stort sett överallt och som inte har en enkel lösning. Att titta på andra projekt och andra sätt att hantera problemet kan, menar vi, vara upplysande. Vår studies huvuddel består dock av åtta intervjuer med deltagare i projektet ”Integration genom arbete” och det är deras röster och upplevelser som vi vill ska komma fram i uppsatsen. Det är inte de faktiska omständigheterna som är det

intressanta här utan hur var enskild deltagare upplever sin situation i projektet ”Integration genom arbete”.

Syfte

Syftet med uppsatsen är att utifrån projektplanen och med hjälp av begreppen marginalisering och empowerment undersöka hur deltagarna upplever projektet ”Integration genom arbete”.

Frågeställningar

Hur upplever deltagarna att man arbetar i projektet för att främja deltagarnas integration i samhället och på arbetsmarknaden?

Hur upplever deltagarna projektet och vad är dess brister och starka sidor?

Hur ser deltagarna på sin närhet till arbetsmarknaden?

Bakgrund

I detta avsnitt kommer vi att ta upp och förtydliga de olika begrepp som förekommer i uppsatsen såsom flyktingar, invandrare och integration. Därefter följer också ett avsnitt om den svenska integrationspolitiken samt en redogörelse för rapporten ”Ett förlorat år” (2007:05) från integrationsverket som beskriver vilka problem som finns i integrationsarbetet. Sist kommer ett avsnitt om några av de lagar och regelverk som styr flyktingars vardag i Sverige.

Om flyktingar och invandrare

Enligt Nationalencyklopedins svenska hemsida på Internet (Nationalencyklopedin 2009) är en invandrare en person som flyttar till ett land för att bo där under en längre tid. Samma uppslagsverk definierar flykting som en person som flytt från sitt hemland av olika orsaker. Dessa kan till exempel vara rädsla för förföljelse på grund av religiös eller politisk uppfattning. Kvotflykting är en person som anländer till ett asylland som ska ta emot en viss flyktingkvot. Personen kommer genom en organiserad förflyttning och har rätt att stanna i det nya landet. I projektet ”Integration genom arbete” benämns deltagarna generellt flyktingar oavsett vilka egentliga motiv som ligger bakom deras immigration till Sverige.

Integration

Det finns olika synsätt på integration (Sakamoto 2007). Det traditionella synsättet att invandraren helt och hållet ska anpassa sig till den kultur dit han kommer; så kallad total

assimilation är enligt författaren inte relevant idag. Idag är det istället ett mångkulturellt samhälle, där många olika kulturer förväntas leva sida vid sida och ha utbyte med varandra, som eftersträvas samt en integration i det nya landet på ett ekonomisk, socialt och psykologiskt plan. Socialisation in i värdlandet kan enligt författaren indelas i fyra synsätt: integration, assimilation, separation och marginalisering. Med integration menas att man behåller sin kultur från hemlandet men samtidigt tar åt sig det nya landets kultur. Assimilation betyder att man överger den gamla kulturen och helt tar åt sig den nya. Med separation menas att man behåller den gamla kulturen och avvisar den nya. Marginalisering betyder att den invandrade överger både den gamla och den nya kulturen (Sakamoto 2007).

Författaren menar att den mest önskade varianten av socialisation är den första, nämligen integration. Författaren menar emellertid att det traditionella synsättet om assimilation fortfarande präglar socialpolitiken och det sociala arbetet med flyktingar och invandrare eftersom invandrare uppmanas att anpassa sig till den dominerande kulturen i värdlandet (Sakamoto 2007).

Svensk integrationspolitik

Svensk integrationspolitik grundar sig på proposition 1997/98:16 Sverige, framtiden och mångfalden: från invandrarpolitik till integrationspolitik. Enligt denna proposition syftar den svenska integrationspolitiken till att stödja den invandrade i arbetet till att bli självförsörjande. Målet är också att invandraren ska bli delaktig i det svenska samhället och att demokrati, jämställdhet och lika rättigheter ska prägla integrationsarbetet. Den svenska politiken rörande flyktingars och invandrares integration handlar också om att motverka främlingsfientlighet och diskriminering. I propositionen uppmärksammas också individens behov och att integrationsarbetet ska planeras tillsammans med den enskilde. Propositionen framhåller även vikten av att folkrörelserna ska få en större roll i integrationsarbetet (prop.1997/98:16).

”Ett förlorat år” - en rapport från integrationsverket

I rapporten ”Ett förlorat år” (2007:05) påtalas de många brister och svårigheter som föreligger i integrationsarbetet. Rapporten pekar på brister i samordning mellan myndigheter, brist på ekonomiska incitament både för kommunerna och flyktingarna för att de ska komma ut på arbetsmarknaden. Rapporten talar också om en slags inlåsnings effekt i introduktionsprogrammen och att detta många gånger försvårar och senarelägger en lyckad integration. Individanpassning och valfrihet för individen är sådant som författarna till

rapporten uppmärksammar. Att bli kvar i svenskundervisningen och inte komma ut i arbete eller vidare i studier förhindras av olika faktorer. Ett regelverk som sätter hinder i vägen är också en faktor. Rapporten nämner bl.a. arbetsförmedlingens regelverk som utesluter flyktingar den första tiden och hänvisar dem till att stanna kvar i introduktionsprogrammen. Rapporten nämner också kommunernas skyldigheter att upprätta introduktionsplaner för de nyanlända flyktingarna och att man inte vet om detta alltid görs eller om planen används. Ett problem är också att kommunerna inte behöver redovisa hur de använt det statliga bidraget för flyktingens introduktion (Ett förlorat år, rapport, 2007:05).

Om lagar och riktlinjer

Det är flera lagar som styr arbetet med flyktingar. Utlänningslagen som bland annat reglerar rätten till asyl och uppehållstillstånd, medborgarskap och vistelse i Sverige. Lagen om introduktionsersättning reglerar flyktingars ekonomiska ersättning och deras introduktion i Sverige under de första två åren. Därtill kommer Skollagen (Skollag, 1985:1100) och Förordningen om svenskundervisning för invandrare (SKOLFS, 2009:2) med kursplanen för svenskundervisningen. Runt dessa lagar ligger Socialtjänstlagen (sfs 2001:453) med dess övergripande målsättningar men även specifika paragrafer om rätten till försörjningsstöd (Sol kap 4) och kommunens möjlighet att villkora detta. Som ett exempel kan nämnas rätten till svenskundervisning som finns inskriven i skollagen. Där står att SFI ska vara femton timmar per vecka. Här finns också inskrivet vilka kunskaper eleven ska ha och rätten till betyg i SFI. Till detta kommer en ny bestämmelse som gäller från första januari 2009 där kommunen har möjlighet att byta ut delar av SFI-undervisningen till praktik inom ramen för arbetsförmedlingens program (Skollag, 1985:1100).

Projektplanen för ”Integration genom arbete”

Här följer en sammanfattande redogörelse för projektets bakgrund och upplägg. Enligt projektplanen är bakgrunden till att projektet startade en ökad flyktingtillströmning. Samtidigt så brottas landet med en ökad främlingsfientlighet. Eftersom många kommuner har en sviktande förmåga att integrera flyktingar så väljer kommunerna att inte teckna ett avtal med Länsstyrelsen om att ta emot flyktingar. Om flyktingarna blir bristfälligt mottagna leder det till att de flyktingar som inte blir integrerade söker sig till kommuner med redan hög invandratäthet. Sveriges invandrare behöver integreras effektivare och anpassas till den

svenska arbetsmarknaden och samhället. Det är viktigt för kommunerna som tar emot flyktingar att de kan försörja sig själva inom två år. Det finns en styrka i att kringliggande kommuner ökar sin samarbetsförmåga kring integrationsfrågor och detta har lett fram till att Åstorp, Båstad, Örskelljunga och Perstorp har gått samman i detta samverkansprojekt (Projektplan 2009).

Projektet har som huvudmål att minst 95% av deltagarna känner att deras möjligheter att erhålla ett arbete är mycket större efter de deltagit i projektet samt att minst 45% av deltagarna som fullföljer projektet 90 dagar efter de har avslutat projektet ska ha erhållit arbete eller påbörjat egen näringsverksamhet. Projektets målgrupp är flyktingar som bor i de fyra kommunerna. För att kunna börja i projektet ska flyktingarna kunna det svenska språket motsvarande svenska för invandrare (SFI), kurs B. Varje projektcykel pågår i sex månader med femtio deltagare och sammanlagt kommer hela projektet pågå i tre år. Projektets koncept bygger på de enskilda deltagarnas personliga behov för att de snabbast möjligt ska integreras i det svenska samhället. En individuell handlingsplan ska enligt planen upprättas efter deltagarnas förutsättningar, målsättning och beroende på vilka behov de har (Projektplan 2009).

Enligt projektplanen ska deltagarna delta i olika insatser som ska leda till en kompetensutveckling. Exempel på sådana insatser är hälsoskola, miljöutbildning och om hur Sverige fungerar. De ska även få kunskap i demokrati och jämställdhet. Deltagarna ska få utbildning i hur man söker arbete och där ingår att skriva C.V, hur arbetsmarknaden ser ut, hur en anställningsintervju går till och hur man kan starta eget företag. I projektet ska även ingå en utbildning i datorkunskap som ska ge deltagaren grundläggande kunskaper i hur man praktiskt hanterar en dator samt dokument. Om deltagarna upplever den svenska arbetsmarknaden som främmande kan de få arbetspraktik. Praktiken kan pågå i upp till åtta veckor och den ska kunna ge deltagaren mer erfarenhet i sin yrkesroll. Enligt projektplanen skall deltagarna under hela projektiden kunna fortsätta studera SFI tre till fyra timmar per dag. Varje deltagare ska också ha en mentor som ska stötta och vara ett bollplank. Jämställdhet ska löpa som en röd tråd genom hela projektet. Ett demokratiskt forum kallat deltagarråd ska träffas varje månad för att deltagarna ska kunna påverka i frågor som rör dem (Projektplan 2009).

Tidigare forskning

I detta kapitel kommer vi att berätta om tre olika studier som tar upp integration av flyktingar och invandrare. Den utländska forskningen som vi valt att ha med handlar om två olika studier, den ena från Kanada och den andra från Nya Zeeland, och vi har valt att ha med dessa studier då vi menar att de är relevanta och tillför intressanta aspekter av vårt uppsatsämne. Den svenska forskning vi har valt att ha med här är en svensk studie. Studien är från Malmö och författaren jämför integrationsarbetet i fyra stadsdelar.

Malmöstudien

Vi har valt att ta med avhandlingen ”Aktiveringspolitikens Janusansikte” av Hedblom (2004) eftersom den behandlar integrationsarbetet här i Skåne och vi tror att den kan vara användbar för att analysera det projekt som vi ska skriva om. Författaren till denna avhandling har också använt sig av marginalisering som perspektiv vilket vi har som kompletterande begrepp i vår uppsats. Eftersom den behandlar förhållanden under 2003-2004 så är den ju också ganska aktuell. Denna avhandling baseras på intervjuer av invandrare och personal i fyra stadsdelar i Malmö samt dokumentstudier. Ingen av de intervjuade invandrarna hade något arbete och endast tre intervjuade hade haft något arbete någon gång under de år de varit i Sverige. Det hade dock bara rört sig om tillfällig, kortvarig anställning och i något fall bara på deltid. Alla intervjuade hade eftergymnasial utbildning från sitt hemland och många hade även arbetslivserfarenhet från hemlandet. Men i de olika kommundelarna hade man enligt författarna heller inte arbetat med validering av invandrarnas betyg (Hedblom 2004).

Kvinnor går kurs, män gör praktik

I studien (Hedblom 2004) framkommer att integrationsarbetet kan se mycket olika ut beroende på vilken kommun del som det handlar om och vilken handläggare klienten har. I Rosengård till exempel behövde inte alla kvinnor delta i kurser och aktiviteter som anordnades för flyktingarna emedan man i andra kommundelar förväntade sig att både kvinnor och män skulle delta i kurser och program för att få ersättning. Det var också olika vilka aktiviteter man deltog i om man var man eller kvinna. I studien hade en tredjedel av kvinnorna ingen sysselsättning alls och en tredjedel studerade svenska på SFI och en tredjedel läste på Grundvux och Komvux. Männerna i studien var huvudsakligen sysselsatta med att göra praktik, yrkesutbildning och olika projekt. Författaren drar slutsatsen att männen därmed står närmare arbetsmarknaden än kvinnorna (Hedblom 2004).

Fler valmöjligheter om det finns resurser

I studien kommer också fram att det i någon stadsdel fanns mer resurser och därmed också större satsningar på utbildning och praktik för att få ut flyktingar i arbete. I andra kommuner var det flera som hade gått i sysselsättnings- och språkprogram i mer än tio år men ändå inte fått något arbete. Att kommunens resurser spelar roll framkommer tydligt. I till exempel Fosie var resurserna mycket begränsade och detta gjorde också att deltagarna i denna kommun inte fick så mycket insatser. I Hyllie som var den kommun där det fanns mest resurser kunde också deltagarna välja lite mer vilka åtgärder de skulle delta i. Men i Rosengård berättade deltagarna att det var handläggare på arbets- och utvecklingscentret som bestämde vilka åtgärder som var aktuella för deltagarna (Hedblom 2004).

Värdelösa kurser

I de intervjuer som författarna till denna avhandling (Hedblom 2004) gör framkommer att flera deltagare upplever att sökjobbkurser är meningslösa, att människor oavsett tidigare kvalifikationer placeras i samma kurser och åtgärder och någon deltagare tycker att det är slöseri med statens pengar att ordna värdelösa kurser. Ingen i denna studie är dock negativ till aktivitetskravet i sig utan de uppfattar det bara som meningslöst att tvingas in i åtgärder som inte leder någon vart. Samtliga deltagare i studien uppgav också att de ville arbeta eller studera men man inte tordes säga nej till erbjuden utbildning även om den inte passade eftersom socialbidraget drogs in. Någon ville gå en tolkkurs på kvällstid och önskade befrielse från aktivitetskravet dagtid men detta fick deltagaren inte göra för hos sin handläggare (Hedblom 2004).

Handlingsplan och praktik

Det framgick också i studien (Hedblom 2004) att den handlingsplan som deltagarna i programmen skulle ha inte användes eller så visste inte deltagarna om att det fanns en handlingsplan. Om praktiken tyckte deltagarna i studien att den inte ledde till arbete och de fick heller ingen högre ersättning utöver socialbidraget utan de känner sig utnyttjade av arbetsgivaren som ju fått gratis arbetskraft. Praktiken hade inte lett till något arbete för någon av deltagarna. Författaren menar att deltagande i aktiveringsprogram även kan fungera marginaliserande eftersom det kunde upplevas som en förvaringsplats där människor göms undan (Hedblom 2004).

Högutbildade invandrare i Kanada

Här använder vi artikeln ” A Critical Examination of Immigrant Acculturation: Toward an Anti-Oppressive Social Work Model with Immigrant Adults in a Pluralistic Society” av Izumi Sakamoto (2007), professor i socialt arbete vid universitetet i Toronto. Författaren gör en kritisk granskning av hur invandrare socialiseras in i ett mångkulturellt samhälle och förordar ett icke förtryckande arbetssätt i integrationsarbetet. Vi har tagit med denna artikel eftersom den ger en djupare förståelse för det dilemma som de flyktingar och invandrare som kommer till vårt land ställs inför, och särskilt de som kommer från en kultur som på många sätt skiljer sig från den svenska. Artikeln publicerades 2007 och vi menar att detta gör den extra intressant eftersom den baseras på den allra senaste forskningen (Sakamoto 2007).

Självmod och depression

Studien (Sakamoto 2007) tar sin utgångspunkt i medias rapportering av självmord bland högutbildade kinesiska invandrare i Kanada. De högutbildade kineser som flyttat till Kanada har haft mycket svårt att få arbete inom sina yrkesområden, de har också fått nöja sig med arbeten som de är överkvalificerade för och de har även haft mycket svårt att bli befordrade på sina arbetsplatser. I Kanada handlar det oftast om att de utbildningar som invandrarna har inte accepteras som likvärdiga men också diskriminering uppges som förklaring. Men även om invandraren får ett arbete inom sitt yrke så visar studien att det är mycket svårt att komma upp i samma nivå som man hade i sitt hemland. Många av invandrarna trodde att de var tvungna att utbilda sig om igen för att få arbete inom sitt yrkesområde. Ibland bytte de yrkesområde alldeles eller skaffade sig en lägre utbildning än de haft i sitt hemland. Att inte få ett arbete orsakade i många fall att den psykiska hälsan blev lidande och depression var det som nämndes oftast (Sakamoto 2007).

Språk och identitet

De invandrade betonade också att språket var ett stort hinder både för möjligheten att få ett arbete och för att kunna utbilda sig igen. Det framkom också att invandrarna fann det svårt att hitta nätverk och att integreras i samhället rent allmänt. I den kanadensiska studien upplevde också många invandrare att de hade förlorat delar av sin identitet i och med att de inte kunde utöva sitt yrke. De flesta av deltagarna i studien deltog i socialtjänstens program där man lärde sig engelska, fick rådgivning och hjälp med att söka arbete. Dessutom anordnades inom dessa program s.k. workshops, det kunde till exempel röra sig om hälsa och friskvård eller graviditet. Psykiatrisk hjälp anlätades inte förrän någon blev akut sjuk (Sakamoto 2007).

Vi behöver inte hemmafruengelska

Enligt Sakamoto (2007) var bristerna i programmen enligt deltagarna följande: att den service som programmet erbjöd inte gavs på invandrarnas eget språk upplevdes som ett hinder eftersom detta medförde att man hade svårt att få tillgång till sådant som medicinsk vård och stöd vid kris, man upplevde också att den personal som arbetade med programmet inte hade tillräcklig kunskap om deltagarnas kulturella bakgrund för att tillgodose deras behov. De invandrare som hade en högre utbildning från sitt hemland tyckte också att programmets kurser eller workshops var på en alltför generell nivå. De tyckte inte att programmet var anpassat efter deras specifika behov. Exempelvis menade en ingenjör att hon inte behövde ”hemmafruengelska” utan en kurs med facktermer inom hennes yrkesområde. Flera deltagare tyckte att det arbetssätt som programmet använde var alldeles för ineffektivt vad det gällde att hitta ett arbete inom det specifika yrkesområdet (Sakamoto 2007).

Språket en förutsättning för integration

Artikelförfattaren (Sakamoto 2007) skriver att på många platser anstränger man sig mycket för att hitta personal som kan tala det språk som invandrarna talar. Enligt Sakamoto brukar det ses som en startpunkt för att integration ska kunna ske att kunna tala det officiella språket i sitt värdland. Att få kunskap om kulturen i sitt värdland kommer som nummer två. Men deltagarna som varit med i studien hade olika inställning till detta; någon tyckte att man borde lära sig allt om det nya landets kultur och någon annan tyckte att man kunde delta i sådant som gäller alla samhällsmedborgare så som rösta till allmänna val eller vara rädd om miljön men i övrigt menade denna deltagare att eftersom det bor så många olika kulturer i Kanada så kan man tillhöra sin egen (i det här fallet den kinesiska) kultur och vara stolt över den och ändå vara en del av den kanadensiska kulturen (Sakamoto 2007).

Ickeförtryckande arbetssätt

Artikelförfattaren (Sakamoto 2007) menar att de som håller i serviceprogrammen för invandrade kineser med hög utbildning tycker att de anstränger sig till det yttersta för att hjälpa deltagarna emedan deltagarna själva inte alls är nöjda med den hjälp de får.

Artikelförfattaren menar att detta skilda synsätt kan bero på strukturella faktorer såsom statlig finansiering som inkluderar specifika kriterier. Också den socialpolitik som förs kan göra det hela problematiskt. Det ickeförtryckande arbetssättet i arbetet med invandrare är något som artikelförfattaren förordar. Detta arbetssätt ser invandraren som en kompetent individ med egen makt. Personalen i programmen ska se sig själva som medlärande i sökandet efter rätt

hjälp och stöd snarare än man ser invandraren som någon som är annorlunda och avvikande. Nykomna invandrare ska ses som självständiga vuxna som kan behöva information eller vägvisande stöd i initiala skedet men så småningom ska de kunna bestämma själva vilka deras mål i det nya landet är. Detta i motsats till att bli dirigerad mot ett av andra bestämt mål (Sakamoto 2007).

Socialisering

Sakamoto (2007) menar att man ska se dem som deltar i programmet som brukare med flera identiteter och med band till flera länder där de har sin släkt eller där de kommer ifrån. Han menar att det är viktigt att diskutera både om för och nackdelar med att socialiseras in i värdlandets kultur. En fördel med att socialiseras in i den dominerande kulturen kan vara att det kan vara lättare att få ett arbete inom sitt yrkesområde. Men det finns också nackdelar med en socialisation och även dessa bör diskuteras öppet. Sedan är det upp till deltagaren att själv komma fram till ett beslut om sitt liv och i den beslutsprocessen ska personalen finnas till som stöd och diskussionspartner. Även om personalen i programmen är av samma nationalitet som den invandrade förminskar det inte risken att det kan finnas en obalans vad gäller maktförhållandet mellan invandraren och personalen och artikelförfattaren menar att detta är något att vara uppmärksam på. Artikelförfattaren pekar också på några riktlinjer som rekommenderas i arbetet med invandrare och flyktingar: att deltagaren själv är delaktig i sin integration, får vara med och definiera sina behov, delaktighet i att mobilisera nödiga resurser, delaktighet i att identifiera olika möjliga insatser och att delta i beslutsfattandet om val av insats. Avslutningsvis menar författaren att det är etiskt oförsvarbart att använda ett arbetssätt som innebär förtryck och dessutom är ineffektivt (Sakamoto 2007).

Nya Zeeland

Artikeln ”Civic and social integration, a new field of social work practice with immigrants, refugees and asylum seekers” av Nash, Wong och Trlin (2006) handlar om medborgerlig och social integration och vi har tagit med den eftersom den beskriver hur integrationen av flyktingar fungerar i Nya Zeeland som också är ett litet land med relativt stor mängd invandrare i förhållande till antal invånare. Enligt Nya Zeeländska statens officiella hemsida på Internet har landet fyra miljoner invånare och tar emot 800 kvotflyktingar per år (stats.govt.nz 2009) jämfört med Sverige som enligt Migrationsverkets officiella hemsida på Internet har nio miljoner invånare och tar emot 1.900 kvotflyktingar under år 2009 (migrationsverket.se 2009). Det är också intressant att se på skillnaderna mellan arbetssättet i

Nya Zeeland och i Sverige. De kinesiska immigranternas svårigheter när de mötte sitt nya hemland kan också jämföras med de svårigheter som flyktingarna möter i Sverige.

Sex veckor på internatkurs

Artikeln (Nash, Wong & Trlin 2006) handlar om invandrare från Kina samt hur ideella organisationer har involverats i integrationsarbetet. Det som är speciellt med denna studie är att man här får en ny infallsvinkel på integrationsarbetet. Mycket är också likadant organiserat som för flyktingar som kommer till Sverige. I Nya Zeeland får nyanlända flyktingar gå en sexveckors internatkurs som bekostas av staten där de får information om samhället, kulturen och hur de kan få arbete och bostad samt språkundervisning. Efter dessa sex veckor slussas flyktingarna ut till olika delar av landet där de får hjälp att hitta bostad och arbete. Det stöd som flyktingarna får ute i de olika distrikten administreras till stor del av non governmental organizations, (det är allt utom statliga verksamheter). Det kan till exempel vara självhjälpsgrupper, ideella föreningar, privata entreprenörer eller medborgarstyrda föreningar. Dessa kan finansieras med bidrag från staten eller agerar på uppdrag av staten. De kan också vara självfinansierade eller drivas av bidrag från enskilda och från företag. Exempelvis kan flyktingar få psykiatrisk hjälp, matpaket, hjälp till att hitta arbete eller studier eller att starta eget företag. Det är också så att beroende på var i landet man hamnar så varierar också den hjälp och det stöd man kan få. Det beror på resurserna i den del av landet där flyktingen är bosatt (Nash, Wong & Trlin 2006).

Svårigheterna i det nya landet

Artikelförfattarna (Nash, Wong & Trlin 2006) menar att arbetet med invandrare är ett område som innefattar både mänskliga rättigheter, social rättvisa, och arbete med företrädskap. Eftersom lagar gör det svårt för familjer att återförenas är detta ett stort problem i Nya Zeeland och en av orsakerna till att flyktingar drabbas av depression. Depressionen orsakar i sin tur att integration i samhället går mycket långsammare än önskat. Isolering, posttraumatiskt stressyndrom, kulturella skillnader samt språksvårigheter och slitningar i familjen är sådant som drabbar nyanlända flyktingar. Att komma till ett nytt land innebär förluster, splittrade familjer, störda livsmönster och en mottaglighet för ett flertal stressorer. Detta är något som drabbar alla invandrare mer eller mindre när de ska orientera sig i en kultur som är så vitt skild från den som de kommer ifrån. Samtidigt blir de medlemmar i en etnisk avgränsad och väl synlig minoritet i det samhälle dit de kommer. De kinesiska

invandrarna hade liten tidigare kunskap om det land dit de kom och många av dem levde i hushåll där det bara fanns en förälder (Nash, Wong & Trlin 2006).

Mer resurser

De brister som framkommit gällande integrationsarbetet i Nya Zeeland har främst rört sig om att integrationsarbetet inte haft tillräckligt med resurser till flyktingarna vid ankomsten. Men det har också framkommit att det behövs mer resurser till utbildning och komplettering av flyktingars utbildning, uppdatering av kvalifikationer och mer hjälp att hitta arbete. Man har också stora problem med att få arbetsgivare att anställa invandrare och flyktingar (Nash, Wong & Trlin 2006).

Metod

Urval

Vi har begränsat oss till att undersöka projektet ”Integration genom arbete” som är ett pågående samverkansprojekt mellan fyra skånska kommuner. I projektet deltar femtio flyktingar. Sammanlagt gjorde vi åtta intervjuer, två i varje kommun. Vi önskade få slumpvis utvalda deltagare i projektet och gärna lika många kvinnor som män. Det var handläggarna i de olika kommunerna som gjorde det slumpvisa valet av personerna. Det kan vara så att vi fick prata med dem som kunde det svenska språket bäst men en av dem som vi intervjuade talade inte bra svenska och vi fick genomföra intervjun på engelska. Vi har bara intervjuat några av deltagarna och därför kan vi inte dra några slutsatser som gäller alla i projektet, utan vårt syfte är att lyssna på och lyfta fram de intervjuade deltagarnas röster och deras upplevelse av projektet.

Intervjuerna

Vi har valt att använda oss av kvalitativ metod för att få en djupare förståelse om vad deltagarna tycker om projektet. Vi är intresserade av deras tankar och reflektioner. Enligt Levin (2008) strävar den kvalitativa forskningen mot att tolka och förstå ett fenomen. Aspers (2007, sid. 40) skriver att ”den empiriskt kvalitativa forskaren försöker förstå vad folk gör, och undersöker varför de gör vad de gör och hur de gör.” Vi diskuterade om vi skulle göra enbart en kvantitativ studie men vi var osäkra på hur bra svenska deltagarna talade och vi var osäkra på om de skulle förstå alla frågor. Vi diskuterade också om vi skulle göra en kvalitativ intervju och komplettera med en kvantitativ studie bestående av enkäter men vi kom fram till

att en mer omfattande undersökning inte hörde hemma inom ramen för en C-uppsats. Vi beslöt oss därför att enbart göra en kvalitativ intervju där vi skulle kunna förklara olika begrepp under intervjuens gång om deltagarna inte förstod våra frågor.

Vi har valt att använda oss av intervjuer när vi vill utvärdera projektet. Vi har diskuterat om vi bara skulle ha öppna intervjuer men då var risken att vi inte skulle få svar på det som vi vill undersöka. Risken var också att den tid som vi själva hade till vårt förfogande för varje intervju kanske inte skulle räcka till. Vi var medvetna om att vi förlorade möjligheten att bli överraskade ju mer vi använde oss av struktur i intervjun. May (2001) beskriver hur öppna intervjuer ger personen som intervjuas stor frihet. Vi använde oss av semistrukturerade intervjuer enskilt med deltagarna i projektet. Vi visste vad vi ville undersöka samtidigt som vi ville vara öppna för intervjupersonens tankar. Fördelen som vi såg med den semistrukturerade intervjun är att vi genom att ställa ungefär samma frågor kan finna ett mönster och att vi i analysen kan finna om flera deltagare har liknande synpunkter. May (2001) menar att slutna frågor ger mer svar som liknar varandra och är lättare att jämföra i analysen. Den semistrukturerade intervjun ger också större möjlighet att ställa följdfrågor om vi behöver en grundligare förklaring av ett svar. Aspers (2007) menar att intervjupersonen kan använda sina egna ord och uttryck när han svarar på frågorna. Som tidigare nämnt, en begränsning med den strukturerade intervjun är att man har bestämt frågorna och därmed styrt innehållet i intervjun i en viss riktning. Detta i sin tur kan påverka hur objektivt detta undersökningsmaterial blir. Våra personligheter styr vårt intervjumaterial. Om vi hade varit mer orädda i intervjusituationen hade vi kunnat ställa lite mer provocativa frågor. Även vår ovana vid att genomföra intervjuer påverkade hur frågorna ställdes men också vilka frågor som ställdes. Speciellt vid de intervjuer där vi var ensamma med deltagaren kändes det inte bekvämt. Det som ytterligare förstärkte det obekväma i situationen var att det var våra första två intervjuer som vi fick göra på egen hand, på grund av ett missförstånd.

Angående begränsningar av att vi har använt den kvalitativa metoden är vår reflektion att vi inte vet om alla deltagare i projektet tycker likadant som dem vi intervjuat. Alltså kan vi inte dra slutsatsen att alla deltagare i projektet tycker likadant. En annan nackdel med kvalitativa intervjuer är att vi befinner oss i samma rum som dem vi intervjuar och att detta kan påverka deras svar. De kan vilja göra ett gott intryck och kanske inte säga egentligen vad de tycker

eller tänker. Vi har trots detta fått en inblick i projektet utifrån brukarperspektivet och menar att vi därför uppfyller syftet med studien.

Vid intervjutillfällena åkte vi ut till de olika kommunerna och gjorde intervjuerna i projektets lokaler. I en kommun fick vi sitta i handläggarens rum. Handläggaren kom och gick vid några tillfällen och det var svårt att genomföra intervjun som planerat. Vi kände att vi inte kunde ställa alla frågor på grund av dessa avbrott. Det kändes också obekvämt att ställa frågorna när handläggaren var närvarande i rummet. Just när vi blev störda handlade frågorna om personalen och bemötande gentemot deltagaren. Fyra av intervjuerna genomfördes av oss båda tillsammans, en av oss intervjuade och den andra satt med som observatör och kunde hoppa in i samtalet om det behövdes. Fyra av intervjuerna gjorde vi på egen hand på grund av en missuppfattning som gjorde att handläggarna hade boklat in intervjuerna vid samma tidpunkt.

Vi utgick från en intervjuguide men vi följde den inte strikt eftersom vi ibland kom in på ett ämne och då ville vi inte avbryta när deltagarna börjat tala om andra saker. Frågorna vi ställde var ungefär de samma till alla deltagarna. Vi märkte att det var svårt för oss att hålla oss till vår intervjuguide men innan intervjun var slut såg vi till att vi fått svar på de flesta av våra frågor. Under intervjun kunde det hända att vi ställde följdfrågor. När vi hade stängt av bandspelaren hände det att några av deltagarna pratade mycket men vi har valt att inte ta med det i vår undersökning eftersom vi inte tecknade ner vad deltagarna sa och att vi var osäkra på hur vi skulle kunna använda det.

Vid våra intervjuer har vi använt bandspelare eftersom vi då tror att vi har större möjlighet att få med allt som sägs samt att det blir mindre risk att det som sägs hinner tolkas till någon annan betydelse i själva nedtecknandet. Vi har transkriberat våra intervjuer för att i lugn och ro kunna analysera dem. Vid transkriberingen har vi uteslutit vissa hummanden, harklingar och liknande eftersom vi inte tror att detta har någon relevans för vår uppsats. Intervjun där intervjupersonen talade engelska har översatts till svenska direkt vid transkriberingen. Detta gjorde vi eftersom det var enklast just då. Men vi är medvetna om att det kan ha orsakat att vi gått miste om vissa detaljer.

Observationer och dokument

Vi har vid våra besök i de olika kommunerna observerat miljön där projektet är förlagt. Vi har också observerat hur lokalerna ser ut och vid något tillfälle hunnit byta några ord med någon personal i projektet. Vi har använt oss av våra observationer tillsammans med intervjuvaren när vi sammanställt vår analys. Vi har även läst projektets plan för att kunna göra en jämförelse med deltagarnas svar på våra frågor.

Tidigare forskning

Vi har gått in via Lunds universitets hemsida och via kursbiblioteket har vi kommit till databaserna där vi sökt tidigare forskning. I Social Services Abstracts har vi använt sökorden: immigrants, refugees, work och integration. Av resultatet vi fått upp har vi begränsat oss till vetenskapliga artiklar publicerade mellan år 2000 och 2009. Sedan har vi begränsat oss till att använda de som fanns att tillgå som är "peer reviewed". Som exempel kombinerade vi sökorden integration, refugees, empowerment och work. Då fick vi nio träffar och åtta av dem var "peer reviewed". Av de åtta artiklarna var det endast en som motsvarade våra önskemål. De andra artiklarna handlade mestadels om barn, hälsa eller om Afrika. Vi ville ha något material som beskrev ett liknande integrationsarbete. Med hjälp av tidigare forskning vill vi visa på skillnader och likheter i integrationsarbetet oavsett vilket samhälle det handlar om. Vi har också tänkt att det kan vara intressant att ta del av andras erfarenheter.

Analysens genomförande

Efter att vi transkriberat våra intervjuer valde vi att analysera intervjuvaren efter de olika teman som vi hittade i teoriavsnittet. Vi valde de teman som var relevanta för vår undersökning. Vi kunde inte ta med allt eftersom det insamlade materialet är stort. I vår analysdel har vi valt att presentera empirin integrerad med våra teorier och tidigare forskning. Vi har även valt att jämföra med projektplanen för att undersöka hur deltagarnas upplevelser stämmer överens med den. Genom att vi använder teorierna, tidigare forskning och projektplanen integrerat tillsammans med empirin slipper läsaren en mängd upprepningar.

Intervjuerna har vi tolkat och analyserat utifrån teorierna marginalisering och empowerment för att åskådliggöra och förstå vårt material. När vi funderade över vilken teori vi skulle använda för att analysera intervjuerna hade vi som förslag att använda Goffmans teorier om totala institutioner samt mortifikationsprocessen. Men vi tyckte att det blev ett alltför mörkt perspektiv på projektet. Men vid närmare eftertanke fann vi att empowerment skulle kunna

passa vårt material. Vi har också använt oss av marginalisering som ett kompletterande begrepp eftersom integration förutsätter marginalisering. Huruvida man ska se empowerment som en teori eller en metod är oklart men vi har valt att använda begreppet empowerment som en teori när vi analyserar intervjuvaren. Empowermentperspektivet kan ses både ur en positiv och negativ synvinkel. Frånvaro av empowerment kan ses som något negativt och det motsatta förhållandet som något positivt. Intervjumaterialet kan också tolkas på olika sätt beroende på vad man lägger i begreppet empowerment.

I analysen har vi gjort en försvenskning av citaten från intervjuerna eftersom vi ville komma åt vad deltagarna menade. Vår avsikt var att läsaren inte skulle fastna eller snubbla på språkliga felaktigheter. Vi ville i texten rätta ut det sagda för att göra det mer tillgängligt för läsaren. Eftersom vi förändrat citaten så har vi valt att skriva dem som referat. Anledningen till att vi gjort detta är att några av deltagarna hade svårigheter med det svenska språket. Det kändes inte respektfullt gentemot deltagarna att använda citaten som de var. Vi är medvetna om att deltagarna kommer från en annan kultur där man inte kritiserar myndigheter och dess anställda. Detta kan påverka intervjuvaren såtillvida att deltagarna kanske inte alltid är helt uppriktiga utan av artighet ger ett positivt svar. Det kan också på grund av tidigare erfarenheter hos deltagarna finnas en rädsla för myndigheter och att detta är något som vi inte kan utesluta i vår analys.

Reliabilitet och validitet

Trost (2005) skriver att reliabilitet innebär tillförlitlighet. Författaren menar att forskaren måste kunna visa att resultatet av hans forskning är trovärdigt inför andra forskare eller läsare. Genom att vi tagit del av tidigare forskning i ämnet integration och hittat liknande resultat så tror vi att vår undersökning är trovärdig. Vi menar att den tidigare forskningen gett oss större perspektiv och att den även har hjälpt till att stärka vårt resonemang. Ibland har vi i intervjuerna använt ledande frågor. Vår målsättning var att inte använda ledande frågor men eftersom språksvårigheterna ibland var stora så var vi tvungna att förtydliga genom att använda en ledande fråga. Ibland fick vi ta upp exempel på alternativa svar för att överhuvud taget få något svar. Vid något tillfälle fick vi säga något som någon annan deltagare svarat för att på det sättet förklara vad vår fråga handlade om. Vi försökte att vara objektiva eftersom vi var intresserade av deltagarnas upplevelser av projektet. Vi är två som har arbetat med att analysera intervjuerna och detta har gett oss två olika perspektiv och därmed en ökad

förståelse av materialet. Vi har använt oss av flera olika källor för att förklara de begrepp som förekommer i vår uppsats. Enligt Trost (2005) är validitet när frågorna man använder i sin undersökning mäter det som man verkligen vill mäta. I vår undersökning mäter vi ingenting utan vi har i våra kvalitativa intervjuer strävat efter att få fram den enskilde deltagarens upplevelse av projektet. En annan aspekt av reliabilitet och validitet är hur vi ser på intervjuaren. Vi menar att vi har en medvetenhet om att de svar vi fått på våra frågor inte kan ses som fakta eller något som speglar en allmän uppfattning som alla deltagare delar. Vi har endast lyssnat på åtta deltagare av femtio och det är deras upplevelse som speglas i intervjuerna. Om resultatet hade skiljt sig i någon större utsträckning om vi intervjuat ytterligare åtta deltagare är dock tveksamt.

Etiska överväganden

Vi är medvetna om att flyktingar är en utsatt grupp och att de kan ha varit utsatt för förtryck av myndigheter i sitt hemland. Med tanke på detta har vi avstått från att ställa frågor om deras personliga förhållanden. Vi har bara samtalat om sådant om deltagarna själva tagit upp det i intervjun. Trost (2005) skriver att de som blir intervjuade har rätt att inte bli kränkta och att inte bli fråntagen sin värdighet. Vi har valt att utgå från forskningsrådets fyra huvudprinciper och följt de etiska riktlinjer som det nu nedlagda Humanistisk- samhällsvetenskapliga forskningsrådet har kommit fram till när det gäller informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet (Daneback & Månsson, 2008). Vi informerade deltagarna om frivillighet, anonymitet och att det när som helst kunde hoppa av vår undersökning om de inte vill delta. Informationskravet handlar om att det ska vara frivilligt att delta i undersökningen (Daneback & Månsson, 2008). Det var först vid själva intervjutillfället som vi kunde informera deltagarna om att deltagandet i intervjun var frivilligt. Vi vet inte om deltagarna hade blivit informerade om detta när de valdes ut av personalen. Om det var så att deltagarna fick reda på frivilligheten först vid intervjutillfället är vi medvetna om att det kunde vara svårt för dem att dra sig ur. Men vi var mycket tydliga med att informera deltagarna om att de kunde avstå från att vara med i intervjun. Vi informerade deltagarna om varifrån vi kom och vad som var vårt syfte med intervjuerna. Vi var också noga med att informera om att inga namn eller andra uppgifter skulle komma att användas för att inte avslöja deras identitet. I vår analys har vi valt att kalla alla deltagare oavsett kön för ”han” för att säkra anonymiteten. Vi informerade deltagarna om att vi endast skulle använda vårt insamlade material till vår uppsats. De inspelade och transkriberade intervjuerna kommer

att förstöras efter att vi blivit examinerade och uppsatsen blivit godkänd. I vår uppsats har vi beaktat anonymitetskravet genom att vi inte nämner i vilken kommun man har sagt vad.

Aspers (2007) skriver att man måste vara beredd på att intervjupersonen inte vill bli inspelad på band och att man i så fall måste kunna anteckna och samma dag skriva rent dessa anteckningar. Vi frågade varje deltagare om vi fick spela in intervjun på band och vi informerade om att deltagarna kunde välja att säga nej till detta. Utifall detta skulle inträffa hade vi med oss anteckningsblock.

Fördelning av arbetet

Arbetsfördelningen har fungerat bra trots att vi har väldigt olika sätt att hantera uppgiften på. Vi har suttit i samma rum och skrivit och läst varandras texter efter hand. Camilla har bokat intervjuer hos de olika flyktingsamordnarna och haft telefonkontakter med projekthandläggare. Camilla har också skrivit om empowerment, projektplanen, innehållsförteckning, titelsida, informationsbrev, källförteckning och skött planeringen av uppsatsarbetet. Catharina har letat efter tidigare forskning och skrivit om detta, skrivit förord, inledning, bakgrund, om marginalisering och abstract. Gemensamt har vi analyserat intervjuerna, transkriberat dem, skrivit slutdiskussion, metod, begrepp, problemformulering, syfte och frågeställningar.

Teori

I detta kapitel tar vi upp de två begrepp som vi valt att använda som perspektiv på vårt insamlade material, nämligen marginalisering och empowerment. Orsakerna till att vi har valt dessa begrepp är flera, och vi menar att de kompletterar varandra. Marginalisering kan som tidigare nämnts stå som motsats till integration och integration är ju själva syftet med det projekt vi undersöker. Marginalisering har vi använt därför att det kan stå som motsats till empowerment som är något positivt medan marginalisering är något negativt. Vi har också tidigare i utbildningen skrivit ett arbete där empowermentbegreppet användes. Därför kände vi till att empowerment var användbart till att belysa människors förhållande till makt och när man vill belysa situationen för människor som har det svårt. Först skriver vi om marginalisering som är en förutsättning för integration. Efter detta avsnitt kommer ett större stycke om begreppet empowerment.

Marginalisering

Begreppet marginalisering används i vår uppsats i första hand som en utgångspunkt varifrån de flyktingar vi intervjuat rör sig i riktning mot integration. En förutsättning för att något ska bli integrerat är ju att det har varit marginaliserat. För att komma in måste man ha varit utanför. Svedberg skriver att det också finns en riktning inom den samhällsvetenskapliga forskningen där marginalitet används för att beskriva en ”utsatt position i förhållande till ett centrum” (Svedberg 1995, s.11). I Svenska akademins ordlista förklaras marginalisering som ett uttryck för att förvisa någon eller några till en undanskymd plats, till exempel arbetslösa. (Svenska akademins ordlista 2009). Enligt Nationalencyklopedin är förklaringen av ordet marginell något som är av ringa omfattning eller betydelse (Nationalencyklopedin 2009).

Sociokulturell isolering

Svedberg skriver att marginalitet kan ses som en sociokulturell isolering och med detta avser Svedberg en individ som är integrerad i en annan kultur men som på grund av samhälleliga strukturer och klasstillhörighet inte kan få arbete eller endast får sämre betalda arbeten (Svedberg 1995). Enligt Svedberg användes begreppet marginalitet inom det sociologiska forskningsområdet för första gången på 1920-talet av Robert Park som myntade begreppet ”den marginella människan”. Med detta begrepp avsågs en person som ständigt lever i en identitetskonflikt mellan två olika kulturer. Enligt Park vill den marginella människan behålla sitt tidigare liv och de traditioner som är förknippade med detta. I det samhälle hon själv befinner sig i just nu blir hon bara delvis accepterad. Svedberg drar emellertid slutsatsen att marginalisering både kan ses som ett föränderligt tillstånd, en process och som ett statiskt tillstånd (Svedberg 1995). Svedberg berättar också om forskning bland narkomaner där han menar att man kan urskilja symtom på marginalisering. Sådana symtom kan bland annat vara en tendens att isolera sig, att söka sig till människor i samma situation, en ökad sårbarhet och att man inte riktigt vet hur man ska ställa sig till det nya livet eller det gamla (Svedberg 1995).

Att inte få ett arbete

Svedbergs marginalitetsbegrepp betonar speciellt förhållandet mellan en grupp och dess möjligheter till att få ett arbete och han menar att för att kallas marginaliserad förutsätts det också att det finns någonstans att tillhöra. Tillhörigheten är enligt Svedbergs tolkning en fast förankring på arbetsmarknaden med möjlighet att försörja sig själv. Svedberg utgår därför i sin beskrivning av marginalitetsbegreppet från ”en utsatt grupps förhållande till arbete” (Svedberg 1995, sid.42).

Svedberg visar också på några förutsättningar under vilka den marginaliserade individen kan lämna sin position och få ett fast arbete. Dessa förutsättningar är: högkonjunktur, en aktiv socialtjänst, betoning på kompetensutveckling hos individen i form av utbildning, arbetsförmåga, gott hälsotillstånd, personlig mognad och socialt stöd i form av till exempel nära familjeband (Svedberg 1995).

Kritiska röster om marginalitetsbegreppet hävdar att de skillnader som uppstår när en marginaliserad individ beskrivs i förhållande till en icke-marginaliserad individ har sitt ursprung i en idealiserad bild av medelklassens livsstil. Dessa kritiker menar att man borde leta rätt på orsakerna till det som skiljer den marginaliserade från den icke-marginaliserade individen istället för att leta efter kännetecknen på marginalisering (Svedberg 1995).

Empowerment

I detta kapitel behandlas begreppet empowerment, först allmänt och därefter följer ett avsnitt som behandlar hur man har använt begreppet empowerment. Därefter skriver vi under ett antal underrubriker om hur olika synsätt på begreppet kan se ut. Dessa underrubriker kommer vi sedan att använda i vår analys.

Empowerment som begrepp

Enligt Robert Adams (1996) kan empowerment definieras som de medel varmed individer och grupper får möjlighet att ta kontroll över sina omständigheter och nå sina egna mål.

Genom empowerment så kan individen arbeta mot att hjälpa sig själv och andra för att höja livskvaliteten i sitt liv. Adams räknar upp några olika kännetecknen för empowerment: ett demokratiskt förhållningssätt och företräderskap, brukarstyrt, ickeförtryckande arbetssätt och medvetandegörande.

Askheim och Starrin (2007) redogör för att begreppet empowerment är diffust, trots det har begreppet empowerment ökat i popularitet. Begreppet har använts allt oftare i vetenskapliga artiklar och främst då under de första åren på 2000-talet. Enligt Askheim och Starrin (2007) kan empowermentbegreppets popularitet bero på att det innehåller ordet power som står för både kraft, styrka och makt och dessa ord är betydelsefulla för oss människor. Det finns en tvetydighet i begreppet och betydelsen är olika beroende på vem som använder det. Att empowerment är något positivt som man bör eftersträva tycks ändå alla vara överens om. De olika teoretiska perspektiven har samma positiva uppfattning om att människan är en aktiv

och handlande varelse som vet sitt eget bästa om hon bara får rätt förutsättningar och inga hinder läggs i vägen (Askheim 2007).

Björling (2005) skriver att empowerment ofta används som motsats till paternalism. Paternalism handlar om att människor inte själva vet vad som är bäst för dem utan att det är myndigheter som vet detta och som bestämmer. Som motsats till paternalismen har empowerment växt fram och står för värden som "lika värde, jämlikhet och rättvis maktfördelning" och att relationer ska byggas horisontellt istället för vertikalt.

Företrädarskap

Adams (1996) skriver att företrädarskap och empowerment existerar sida vid sida i många olika former. Företrädarskapet är en aktivitet där man förhandlar eller representerar å någon annans vägnar. Även Payne (2002) tar upp företrädarskapet när man strävar efter att representera de maktlösa individernas intressen i förhållande till mäktiga grupper och sociala strukturer.

Makt

Björling (2005) beskriver hur empowerment används i arbetet med människor som är marginaliserade. Det är viktigt att tro på att alla individer själva har egna resurser. Makt och inflytande är faktorer som spelar en viktig roll både i det egna livet och att ha makt när det gäller interpersonellt och strukturellt. Författarens slutsats är att individer som är marginaliserade kommer att ha större förutsättningar att bli en del av samhället om de bemöts av människor som har ett empowermentförhållningsätt.

Makt att, över, med och inifrån

Björling (2005) beskriver ordet makt som något som kan användas på olika sätt, bland annat *makt att* som kan definieras som att öka den egna färdigheten men även som att kunna påverka på olika nivåer i samhället. *Makt över* beskrivs som en hierarkisk makt där någon bestämmer över individen. *Makt med* står för när människor påverkar tillsammans i grupper. När människor upplever att de kan påverka så benämns den inre styrkan som de känner som *makt inifrån*.

Motmakt

En infallsvinkel är empowerment som etablering av motmakt. Här utgår man ifrån att människan ska bli stärkt så att hon kan själv kan förändra det som gör att hon befinner sig i en

kraftlös ställning. Kärnan är att individen ska bli medveten om sin egen situation i livet och hur den hänger samman med samhällsliga omständigheter (Askheim 2007).

Ickeförtryckande arbetssätt

Payne (2002) beskriver hur empowerment kan användas i praktiken genom att ifrågasätta förtryck och ett möjliggörande för individen att ta kontroll över förhållanden som påverkar dem. Empowerment handlar också om att individens egna resurser blir mobiliserade och stärkta. Payne (2002) tar upp att det är viktigt att individen själv får definiera vad den behöver och att individen kan vara med och besluta och planera i frågor som rör henne själv. Ett icke förtryckande arbetssätt innebär också att man på myndigheter där det sociala arbetet försiggår, bör öppna upp så att deltagarna kan vara mer delaktiga. Payne menar att betoningen ska ligga på att individen blir medveten om sina starka sidor och utveckla sin kompetens (Payne 2002).

Fem viktiga principer för empowerment

Payne (2002) tar upp fem viktiga principer som kännetecknar empowermentarbete.

Människors talanger och kunskaper ska uppmuntras och bekräftas, och mindre positiva benämningar ska man inte bry sig om. Det är också viktigt att individen får sin röst hörd samt möjlighet att själv styra sitt liv och själv bestämma om hon ska delta eller inte. Här handlar det sociala arbetet om att väcka individens egna inneboende krafter till liv så att de kan göra egna val. Dessa krafter ses som slumrande hos många individer i dagens välfärdsamhälle (Askheim 2007). Payne (2002) skriver också att det är viktigt att komma ihåg att människors problem inte bara beror på personliga tillkortakommanden utan också har sin grund i politik, ekonomi, förtryck och makt.

Empiri och analys

I detta avsnitt analyserar vi våra åtta intervjuer med hjälp av begreppen marginalisering och empowerment. Vi har också använt oss av våra observationer, tidigare forskning samt projektplanen i vår analys. Först kommer vi att ta upp hur marginalisering tar sig uttryck i våra intervjuer. Därefter kommer vi att beskriva hur deltagarnas upplevelse av projektet kan ses ur ett empowermentperspektiv. Till sist kommer en kortare sammanfattning av empiri och analys.

Marginalisering

Flyktingarna i det projekt som vi undersökt kan ses som marginaliserade så till vida att de inte i tillräckligt hög grad behärskar det svenska språket och därmed kan de också ha svårt att ta del av information om samhällets resurser. De kan också ses som marginaliserade på så vis att de saknar en fast anställning och är därmed beroende av den ekonomiska stöd som de kan få av kommunen.

Projektets placering

I de fyra kommuner vi besökte såg det lite olika ut vad gäller projektets placering. I två kommuner var projektet placerat centralt i kommunen och därmed lättillgängligt vad gäller kommunikationer. I de två andra kommunerna låg projektets lokaler ett par kilometer utanför centrum i ett industriområde. I en av dessa var projektet inrymt i samma område som kommunens miljöanläggning. Till det yttre gav denna anläggning ett slitet och övergivet intryck men väl inne i lokalerna var det trivsamt och modernt med en reception som gav ett inbjudande intryck. I en av kommunerna var lokalerna mycket slitna och omoderna i en annan var lokalerna få men rymliga och även här gav både lokalerna och inredningen ett slitet intryck. I en kommun hade projektet sin hemvist i moderna och trevliga lokaler med ett inbjudande väntrum med mjuka soffor och ett bord med trycksaker att bläddra i. I samma fastighet rymdes också högre eftergymnasiala utbildningar.

Den geografiska placeringen av projektet kan ses både ur ett empowermentperspektiv samt utifrån ett marginalitetsbegrepp. En avsides placering kan tolkas som marginalisering. Marginalisering kan ses som ett uttryck för att förvisa någon till en undanskymd plats. En central placering av projektet kan ur ett empowermentperspektiv ses som underlättande för individen eftersom kommunikationer blir lättillgängliga och närheten större till fler praktikplatser. Får individen möjligheter och rätt förutsättningar och inga hinder är i vägen så kan hon handla aktivt och hjälpa sig själv. Att vara bosatt i ett ytterområde där kommunikationerna är bristfälliga kan även detta verka marginaliserande eftersom individen inte kan delta i aktiviteter inne i centralorten. En deltagare berättar:

Deltagare: Det finns inte alltid bussförbindelser men om jag hade haft bil så skulle jag kunnat göra mycket efter praktiken.

Att delta i ett aktiveringsprojekt

Bara att delta i ett aktiveringsprojekt kan fungera marginaliserande menar Hedblom (2004) i sin Malmöstudie. Det kan av deltagaren upplevas som förvaring och att man göms undan. I våra intervjuer har vi dock inte hittat något som skulle stödja detta synsätt. Att inte behärska språket i det nya landet kan också vara marginaliserande. Så här säger en deltagare på vår fråga om deltagaren förstår vad som sägs på praktikplatsen:

Deltagare: De frågar mig om jag förstår och jag säger att jag inte förstår så mycket. Det är svårt när jag kommer ut, jag kan berätta men jag förstår inte allt de säger. Jag vet vad jag vill säga men när de svarar mig förstår jag inte alltid. Och jag har frågat om jag kan få jobb där men eftersom jag ska jobba själv så måste jag kunna tala svenska.

Att sakna nätverk

Att inte ha tillgång till sina anhöriga kan förstärka upplevelsen av att vara marginaliserad. Många flyktingar eller invandrare har sin familj kvar i hemlandet eller i något annat land. Det kan också vara så att en familj har splittrats under flykten och hamnat i olika länder. Andra flyktingar har blivit av med nära anhöriga på grund av krigshändelser eller liknande. I studien från Nya Zeeland (Nash, Wong & Trlin 2006) beskriver författarna att det är svårt för invandrade familjer att återförenas. Detta leder i sin tur till att flyktingar drabbas av depressioner och integreringen i samhället i sin tur går långsammare. Enligt Svedberg (1995) är stödet från familj och anhöriga en faktor som underlättar för individen att lämna marginaliseringen och få en fast förankring på arbetsmarknaden. I studien av högutbildade invandrare i Kanada framkom det att invandrarna hade svårt att hitta nätverk och att integreras rent allmänt (Sakamoto 2007). En av de yngre deltagarna i vår undersökning svarar så här på vår fråga hur det är att vara ensam i Sverige:

Deltagare: Det är jättesvårt, (suckar tungt).

En annan deltagare:

Deltagare: Det är svårt för jag är ensam...

Flera av dem vi intervjuar beskriver att de är trötta och att de behöver mycket vila. Någon beskriver att han kommer från ett land där de varit tre krig och att han är trött. Han behöver ta det lugnt och att han inte kan göra allt på samma gång. En annan deltagare förklarar att alla som går i projektet är flyktingar och att de har problem med sig från hemlandet. Någon

deltagare beskriver hur personalen i projektet är lite hårda mot deltagarna. Han önskar att de skulle bli lite mjukare mot dem som går i projektet eftersom alla deltagarna är flyktingar och alla har problem. Han berättar också att när han pratar med dem som håller i projektet får han som svar att det räknas som jobb. Som exempel tar han upp att om deltagarna kommer två minuter för sent så blir de arga.

Utbildning och arbete

I studien som genomfördes i Nya Zeeland beskrivs det hur det är att komma till ett nytt land, att det kan innebära förluster, splittrade familjer, störda livsmönster och en mottaglighet för ett flertal stressorer (Nash, Wong & Trlin 2006). Att uppleva hur ens erfarenheter och utbildningar inte duger i det nya landet kan också upplevas som stressande faktor. En deltagare säger så här:

Deltagare: Men här i Sverige måste du lära dig igen. Först svenska språket, sen gymnasiet och sen utbilda sig till det man ska bli i framtiden, och det tar lång tid....

En deltagare som vi intervjuade beskriver här hur han måste utbilda sig en gång till eftersom hans utbildning från hemlandet inte duger. Studien i Kanada visar på samma sak. Många av invandrarna sa där att de var tvungna att utbilda sig om igen för att få arbete inom sitt yrkesområde (Sakamoto 2007). Att inte ha ett arbete och att därmed inte kunna försörja sig själv är ett av de viktigaste orsakerna till marginalisering. En deltagare i vår undersökning uttrycker detta så här:

Deltagare: Jag skäms över att inte jobba. Jag känner att alla människor ser ner på mig. Du vet, när man får ett arbete så känner man sig mycket starkare och mår bra.

Även studien av invandrare i Kanada visar på samma svårigheter. Den betonade att språket var ett stort hinder både för att kunna utbilda sig och för att få ett arbete. Invandrarna kände även att de förlorade en del av sin identitet när de inte kunde utöva sitt yrke (Sakamoto 2007).

Empowerment

Empowerment som förhållningssätt

Att ha en tro på att individen själv besitter resurser som kan lockas fram är den inneboende meningen i detta förhållningssätt. En inneboende resurs hos individen kan också vara hoppet och tron på en bättre framtid. Några av våra

intervjusvar skulle kunna visa på denna inneboende resurs. Efter att ha uttalat sin besvikelse efter att en praktikplats inte ledde till jobb och att vi talat om hur svår situationen är på arbetsmarknaden just nu säger en av deltagarna:

Deltagare: -Jag hoppas att det blir bättre i framtiden

I intervjuerna framgår att också personalen i projektet uttrycker hopp i sitt arbete med deltagarna:

Deltagare: -Personalen hoppas att jag ska få ett arbete.

Vi frågade en annan deltagare så här:

Intervjuaren: -Vad tror personalen om dina möjligheter att få arbete eller att starta eget?

Deltagare: -De är positiva

Intervjuare: -De tror att det ska gå att ordna?

Deltagaren: -Ja

Och längre fram i intervjun:

Intervjuare: -Vad tror du att du gör om ett år?

Deltagaren: -Jag vet inte.

Intervjuaren: -Vad hoppas du på?

Deltagaren: -Jag hoppas att jag får ett arbete snart, snart.

En annan deltagare uttrycker sig på ett liknande sätt:

Intervjuaren: Vad är ditt mål de närmaste två månaderna?

Deltagaren: -Söka jobb och se om det finns. Jag hoppas. Min förhoppning är att jag får den kursen i x-stad.

Att vara målinriktad och motiverad kan också ses som en inneboende resurs. Detta illustreras som följande:

Intervjuaren: Vad tror du att du gör om ett år?

Deltagaren: -Jag tänker bara på jobb. Bara på jobb. Om jag får ett jobb så kan jag förändra hela mitt liv!

Man skulle också kunna tolka det som att personalen i projektet använder ett arbetssätt som är inspirerat av empowerment och detta visar sig när vi frågar om de tror att det är lättare för dem att få jobb nu. En deltagare svarade då:

Deltagare: Ja det är det. De lär oss vägen till ett jobb. Hur jag ska köra på den vägen. De ordnar inte jobb till mig eller till andra.

I just det här fallet skulle man kunna tolka det som att personalen arbetar utifrån ett empowermentperspektiv. Även i studien från Kanada förordar artikelförfattaren det icke-

förtryckande arbetssättet i arbetet med invandrare. Detta arbetssätt ser invandraren som en kompetent individ med egen makt. Sakamoto (2007) skriver att nykomna invandrare bör ses som självständiga vuxna som kan behöva vägvisande stöd i början när de kommer till det nya värdlandet. Personalen i programmen ska se sig som medlärande i sökandet efter rätt hjälp.

Företräderskap

I projektplanen nämns att varje deltagare skall ha en mentor så vi frågade deltagarna hur detta fungerade. Flertalet av deltagarna visste inte vad en mentor var. Vi förklarade för dem vad ett mentorskap skulle kunna innefatta. Då berättade de att de hade någon som de kunde vända sig till och som hjälpte dem. Deltagarna berättade att det antingen var en lärare eller den anställda personalen på projektet som fungerade som mentor. Alla deltagarna var mycket positiva till detta och någon svarade så här på frågan om hur mentorskapet fungerade:

Deltagare: Jag kan få hjälp med allt, många går och frågar henne, hon hjälper mig med olika frågor och problem. Hon är bra, hon säger aldrig nej. Hon är snäll.

Och en annan deltagare berättar så här:

Deltagare: Ja det är en positiv sak, det är X (anställd på projektet) som är den som hjälper oss. Det var bra, det har hjälpt mig....jag gick dit och sökte praktik men de vägrade ta emot mig eftersom de inte visste vem jag var. Men när X följde med mig så var det annorlunda eftersom de kände varandra, chefen och X. De var kompisar. X stödde mig och presenterade mig för dem och talade om vad jag hade för utbildning och då accepterade de mig.

Här förefaller det som att mentorskapet innebär ett företräderskap där handledaren utnyttjar sitt nätverk och förhandlar med arbetsgivaren å deltagarens vägnar men samtidigt låter handledaren deltagaren representera sig själv. Företräderskap och empowerment är begrepp som hänger samman med varandra och företräderskap är ett sätt att stärka individer med liten makt gentemot starkare grupper.

Makt över-paternalism

Makt över beskrivs som en hierarkisk makt där en person kan bestämma över en annan men det kan även vara makt som upprätthålls genom samhällets strukturer. Deltagarna tar i intervjuerna upp att de inte alltid kan välja praktikplats som passar deras behov och tidigare utbildning. Alla de åtta deltagare som vi intervjuade hade fått praktik av något slag. Tre av deltagarna hade fått praktik inom det område där de hade sin utbildning eller huvudsakliga yrkeserfarenhet. En deltagare hade inte fått någon praktik ute på något företag utan kommunen hade ordnat en halvtidspraktik inom den kommunala förvaltningen där deltagaren fick sitta och lägga in handlingar på datorn och resterande av tiden fick deltagaren vara med i

projektets kurser samt söka arbete. Han var nöjd med platsen även om han hade önskat praktik inom sitt yrkesområde för att få erfarenhet inom det på den svenska arbetsmarknaden. Han berättar att både han själv och att handledaren på projektet har försökt hitta praktik inom det området men det har inte lyckats. Fyra deltagare hade fått praktik utanför sitt utbildningsområde. En deltagare med högre akademisk utbildning hade fått praktik på en serviceinrättning och annan akademiker gjorde praktik inom vården. Trots att deltagarna inte alltid hade fått en praktikplats som passade deras utbildning var de alla positivt inställda till praktiken som sådan. Att deltagarna inte alltid kan välja praktikplats som passar deras intressen kan bero på samhällets struktur. Samhällets struktur kan ses som *makt över*. Det kan vara svårt att hitta praktikplatser som passar individens utbildning och antalet praktikplatser är begränsade. Att det är så svårt att få tag i praktikplatser kan vara en orsak till att deltagare får avbryta projektets kurser. Enligt projektplanen är projektets mål att deltagaren ska få ett arbete. Att göra praktik kan i bästa fall leda till ett arbete för individen. Detta kan vara en förklaring till att deltagarna måste gå ut i praktik.

Deltagarna berättar att de inte alltid har möjlighet att påverka om de ska fortsätta sin SFI-undervisning när de är på praktik och flertalet av de intervjuade anser att detta är dåligt för dem. Några deltagare uttryckte också att de kom efter med språkinläringen på SFI under den tiden som de hade sin praktik och uttrycker sig så här:

Deltagare: När jag går på kursen och blir bra på svenska så kommer jag på praktik och sen när jag kommer tillbaka till skolan och kursen så har jag blivit sämre på svenska.

När vi frågade en av deltagarna om han inte fick studera svenska samtidigt som han hade praktik fick vi detta svar:

Deltagare: Nej, det var så förut, att jag kunde vara fem dagar på min praktik och sen gå till skolan, men inte nu. De som är kvar i SFI-undervisningen har kommit mycket längre i svenskan och är före mig nu. De har kommit vidare i böckerna. De har klarat av många böcker nu så de är långt före mig.

Flera deltagare har önskemål om att få gå färdigt sina kurser innan de går på praktiken och så här säger en av dem:

Deltagare: Jag skulle gärna vilja gå de kurser som jag inte har gått.. ...en man sa att jag skulle gå på praktik nu, vi kan inte vänta, du måste börja nu, därför fick jag sluta på kursen och börja på praktik.

En deltagare beskriver hur han får komma och gå på projektet beroende på att han har praktik också. Han skulle vilja göra allt på kurserna färdigt först och sedan gå på praktik. Det blir för blandat nu. Under intervjuerna har deltagarna berättat att de inte alltid kan påverka hur

projektets upplägg för dem ska se ut utan personalen bestämmer. Här förefaller det som att deltagarna inte alltid själva kan påverka hur upplägget mellan praktik och kurser ska vara. Detta skulle kunna tyda på ett paternalistiskt synsätt men det skulle även kunna bero på strukturen. Vilka möjligheter det finns inom projektets ramar att anpassa allt efter varje deltagares individuella behov. Projektets huvudmål är trots allt att deltagaren ska få ett arbete och detta ser ut att ibland kunna gå före individens självbestämmande. Ur ett empowermentperspektiv kan detta ses som att personalen har *makt över* deltagarna i vissa situationer. I intervjuerna kommer det fram att deltagarna vid flera olika tillfällen inte har möjlighet att påverka projektets upplägg. De får gå på praktik när projektets personal säger det och det kan även vara att de får gå på praktik halva dagen och sen gå på kurs halva dagen.

I våra intervjuer berättar deltagarna att om de behöver stanna hemma så dras deras ersättning in och de berättar om en man som vägrade gå på sin praktik och att han blev straffad genom att hans ersättning drogs in. Enligt deltagarna var det inte ett bra sätt att göra så. Här är det inte projektets anställda som bestämmer hur det ska vara utan det är andra yttre faktorer som påverkar. *Makt över* kan här ses som att det är samhällets strukturer som påverkar och inte som deltagaren menar att det är projektets personal som har makt. När en flykting kommer till en kommun så är kommunen skyldig att upprätta en introduktionsplan tillsammans med flyktingen. I introduktionsplanen skriver man in att individen förbinder sig att delta i de aktiviteter som kommunen erbjuder inom ramen för introduktionsplanen samt att om planen inte följs kan ersättning dras in.

Makt inifrån

Makt inifrån handlar om energin som en individ får när den känner att den kan vara med och påverka den egna situationen. Personens självkänsla och att de själva tror att de kan vara med och förändra är två viktiga faktorer som spelar in. En deltagare berättar att han inte behöver vara med och bestämma vad han ska göra på projektet. Personalen kan få bestämma. Han är nöjd med det. En annan man berättar att personalen säger att han ska bestämma och veta vad han vill göra i framtiden, vilket gjorde honom förvånad. En deltagare berättar att han själv får välja vilka kurser han ska gå inom projektets ramar. En av dem vi intervjuade berättar att han önskar att få gå en viss kurs och att han efter det ska få en utbildning ifrån Sverige. Här har projektets personal lyssnat på honom och sagt att han kanske ska få gå kursen. Sett ur ett empowermentperspektiv skulle detta kunna innebära att deltagaren får en större självkänsla när han känner att han kan vara med och påverka.

Makt att

Ett sätt att beskriva makt är *makt att* som handlar om att man genom att öka den egna kompetensen och på så sätt öka sina möjligheter i samhället. En deltagare som är ute på praktik men som ville gå kvar helt och hållet på SFI uttrycker sig så här som svar på frågan om det känns som att han har större möjligheter att få arbete nu än innan han började projektet:

Deltagare: Det är svårt att svara på den frågan. Du vet, jag har inte mitt vapen för att delta i striden. Jag behöver gå i skolan men jag har inte min penna för att skriva, så jag vet inte hur jag ska kunna få ett jobb. Om jag ska ut i striden behöver jag mitt vapen och det är språket som är vapnet. Det svenska språket. Om jag får mitt vapen, det svenska språket, då kan jag få arbete och då kan jag kanske studera.

Här förefaller det som att deltagaren menar att han inte får en ökad språklig kompetens genom att han gör praktik, men enligt projektplanen är praktik något som ökar deltagarnas kompetens genom att de får kännedom om hur det kan fungera på en svensk arbetsplats och praktik ger även deltagaren en möjlighet att träna på det svenska språket. Detta skulle kunna vara att bristen på valfrihet och avsaknaden av medbestämmande påverkar hur deltagaren upplever sin praktik. En annan faktor som kan påverka kan vara att projektet och deltagarna har olika intentioner. Projektet kan ha arbete som mål medan deltagaren istället har som mål att studera vidare efter deltagandet i projektet.

Vi uppfattade det som att flertalet av de intervjuade svarade att de var nöjda med praktiken eftersom de får en möjlighet till att träna sin svenska. Så här säger några av deltagarna:

Deltagare ett: Jag kan tala svenska med svenska människor. På praktiken lär jag mig mer svenska.

Deltagare två: Förut var jag lite rädd för att tala svenska.....jag tvekade, men nu har jag lättare för att tala svenska.

Deltagare tre:Ja, jag hör mycket av alla svenskarna där och jag pratar med barnen och med skötarna.

Deltagare fyra:Innan jag började på praktiken kunde jag inte prata svenska men nu kan jag träffa dig och andra och prata med många personer och det är bra.

Ur ett empowermentperspektiv skulle praktiken kunna ses som en möjlighet för deltagarna att integreras i det svenska samhället. Under intervjuerna kommer det fram att även om inte praktiken inte alltid leder till jobb så är deltagarna nöjda med den. De flesta får träna svenska språket där men någon får inte så mycket språkträning eftersom de inte hinner prata svenska på praktiken då det är så mycket att göra och det går snabbare med engelska. På ett företag har de inte många kunder och då blir det inte heller mycket träning i svenska språket. För de deltagare som inte får så stora möjligheter att träna på det svenska språket kan det vara svårare att integreras på den svenska arbetsmarknaden.

Flera deltagare har genom projektet fått sina betyg validerade från de utbildningar som de gått i sitt hemland. Nu kan de söka anställning inom samma yrke här i Sverige. Det var mycket nöjda med det. Till skillnad från vårt undersökta projekt hade man i Malmö inte alls arbetat med validering av invandrarnas betyg i de fyra undersökta kommundelarna (Hedblom 2004). I Kanadastudien handlar det oftast om att de utbildningar som invandrarna har inte accepteras som likvärdiga (Sakamoto 2007). Även i vår undersökning framkom det att någon deltagare inte hade möjlighet att validera sina betyg och en möjlig faktor som påverkar skulle kunna vara att deras utbildning inte ses som likvärdig med den svenska utbildningen.

Makt med - Få sin röst hörd

Makt med är den makt som människor får när de går tillsammans och kan påverka.

Empowerment i praktiken innefattar även att individen eller gruppen ska få sin röst hörd. Detta kan genomföras i grupper. Gruppens medlemmar ska bestämma utifrån behovet hur man träffas och hur ofta. I projektplanen kan man läsa att det ska finnas ett deltagarråd som ska vara ett demokratiskt forum där deltagarna ska kunna påverka projektet. Här ska deltagarna bland annat kunna ta upp frågor som rör dem och kunna ha synpunkter på projektets innehåll och arbetssätt. När vi frågade deltagare om hur deltagarrådet fungerade kunde de inte svara på den frågan och när vi frågade en personal så fick vi beskedet att deltagarrådet inte hade kommit igång än. Hur det är i de andra tre kommunerna har vi ingen vetskap om. I väntan på att deltagarrådet ska komma igång kan deltagarna tala med personalen i projektet och representanter för kommunen om det är något som de är missnöjda med. Genom att vi genomför intervjuer med deltagarna och gör en utvärdering av projektet får de också göra sin röst hörd men att det inte riktigt blir samma sak som att gå tillsammans och påverka exempelvis i ett deltagarråd. De förefaller som att deltagarna går miste om möjligheten att få sin röst hörd i deltagarrådet.

Bestämma själv eller paternalism

Några av dem vi intervjuade berättade hur de kom med i projektet. Det är lite olika hur mycket deltagarna själva får välja när de handlade om att de skulle gå med i projektet när de startade. Här förefaller det som att det paternalistiska synsättet kommer fram, där någon annan har makt att bestämma vem som ska gå med i projektet. Samtidigt så visar det sig att några deltagare själva fått bestämma om de vill delta. En deltagare berättar under intervjun hur det gick till när han skulle börja i projektet:

Intervjuaren: Fick du själv välja om du ville gå med i projektet?

Deltagaren: Vi bestämde tillsammans. Jag trivdes väldigt bra där jag var förut och chefen var mycket nöjd med mig. Jag hoppades på en anställning i X-stad. Jag ville inte gå på projektet men jag blev övertygad, inte att han tvingade mig men jag kände att jag går och kollar och ser vad det är för något. Jag är glad att jag gjorde det för nu ser man att jag har fått en anställning och det är bra.

Detta skulle kunna visa på ett empowerment- och på ett paternalistiskt förhållningssätt. Det paternalistiska perspektivet kan handla om att det är myndigheter som bestämmer vad som är bäst för den enskilde individen och dessa sätter upp riktlinjer för vad som ska gälla för invånarna i kommunen. Empowermentperspektivet står för att individen själv vet vad som är bäst för denne och i intervjuerna berättar deltagarna om olika situationer som skulle kunna visa på detta arbetsätt. Deltagarna har också själva en möjlighet att önska att få gå kurser som passar deras egna behov. Men även det paternalistiska synsättet träder ibland fram när personalen i projektet bestämmer vad deltagaren ska göra i projektet. Att någon bestämmer över vad deltagaren ska göra kan visa på *makt över* som är hierarkisk makt.

Individen själv definierar sina behov

I begreppet empowerment ligger ett stort värde i att individen har rätt att engagera sig i åtgärder som rör dem själva. Här avspeglas vårt demokratiska synsätt. I studien från Kanada pekar även artikelförfattaren på några riktlinjer som rekommenderas i arbetet med invandrare och flyktingar: att deltagaren själv får vara med och definiera sina behov, delaktighet i att mobilisera nödiga resurser, delaktighet i att identifiera olika möjliga insatser och att delta i beslutsfattandet om val av insats (Sakamoto 2007). Det framkommer i våra intervjuer att deltagarna har möjlighet att själva definiera sina behov. En deltagare definierar själv vad han behöver inom praktiken. Han berättar att han inte klarar av att vara på sin praktik och att han går varje dag till en av personalen i projektet och förklarar att han inte kan vara där men får till svar att han får vara där tills de hittar något annat. Samtidigt säger han att det är bra med praktiken eftersom han lär sig det svenska språket bättre. Personalen försöker hjälpa honom att hitta en annan praktikplats som passar hans utbildning bättre. I denna situation skulle man kunna säga att personalen i projektet arbetar ur ett empowermentperspektiv då de låter deltagaren beskriva vad de behöver och att de gemensamt ska försöka finna någon ny praktik som bättre stämmer med deltagarens behov.

I en annan intervju beskriver en deltagare att han inte vill arbeta med barn eftersom han själv har små barn hemma. Personalen på projektet har lyssnat på deltagarens behov och gett

honom en annan praktik istället. Även här förefaller det som att personalen har lyssnat på deltagarens behov och önsknings. Detta kan ses som positivt ur ett empowermentperspektiv.

Öppna upp så att deltagarna kan vara mer delaktiga

Empowerment i praktiken skulle kunna innebära att man låter de deltagare som önskar gå färdigt de olika kurserna och eftersom detta i sin tur skulle kunna leda till att de fick en större förståelse för hur det svenska samhället fungerar. Myndigheter skulle också kunna öppna upp för mer brukarinflytande och detta i sin tur skulle göra brukarna/deltagarna mer delaktiga i samhället. Det är inte bara myndigheter som behöver förändras för att det ska vara lättare att vara delaktig utan även individens resurser kan behöva mobiliseras. En deltagare önskade att kurserna skulle vara på en lite högre nivå. Han menade att det är viktigt att veta så mycket som möjligt om det svenska samhället och hur man kommer in i det. Även några andra av dem vi intervjuade tar upp och förklarar att det är viktigt att komma in i samhället och att de behöver kunskap för att lättare kunna ta del av samhället. Någon förklarar för oss att om man får ett arbete så blir man en del av samhället och att det därmed är mycket viktigt med en anställning. En annan respondent säger att utan projektet skulle det vara mycket svårare att få ett arbete eftersom han inte kände till det svenska samhället innan han började projektet. Vidare kommer det i intervjuerna fram hur deltagarna ser på sina chanser att få en anställning. En deltagare berättar att projektet gjort det lätt för honom att få ett jobb. En faktor som hjälpt honom är att han lärt sig hur han ska söka jobb och de har även visat honom olika jobb som de tror ska passa hans utbildning. Här skulle man kunna säga att empowerment visar sig genom att flera deltagare tar upp att projektet hjälper dem att komma närmare samhället.

En deltagare berättar att han tycker att det är roligt med projektet och att det är nyttigt såtillvida att han har fått mycket information. Det som är nyttigt enligt honom är att han har fått en praktikplats och han kan nu skriva sitt CV och ett personligt brev. Men samtidigt menar deltagaren att eftersom projektet fått pengar från EU så är det viktigt att man använder pengarna på ett nyttigt sätt. Han tycker att man kunde bygga en liten fabrik eller verkstad åt deltagarna så att de kunde få arbete i den. Här kan man se att en deltagare hade kunnat vara delaktig i utformningen av projektet eftersom han hade olika förslag på hur deltagarna skulle kunna få ett arbete. Hade deltagarrådet startat så hade denne deltagare kunnat framföra sina synpunkter på projektet.

Utveckla sin kompetens

Att arbeta utifrån ett empowermentperspektiv i praktiken innebär att man satsar på att individens egna resurser blir mobiliserade och stärkta. I projektet satsas det på utbildning av deltagarna inom många olika områden. Inom projektet hålls flera olika kurser för att höja kompetensen hos deltagarna. Datakurs med CV och personligt brev, hälsoskola, så fungerar Sverige, att söka arbete, miljökurs, anställningsintervju, starta eget, den svenska arbetsmarknaden, PC-start, ECDL-light (European computer driving license light, en förkortad form av datakörkort). De deltagare som vi intervjuade nämnde att de först fick gå en datakurs där det ingick att skriva CV, personligt brev, hur själva datorn fungerar samt enklare reparationer av den. Respondenterna svarade lite olika på våra frågor om vad de tyckte om datakursen. Någon tyckte att den var för lätt och att den inte tillförde något nytt. Han hade redan dessa kunskaper. Någon annan tyckte att kursen var på lagom nivå och berättade att han lärt sig mycket:

Deltagare: Jag behöver inte lämna min dator till andra. Nu kan jag fixa den själv!

Sju av de åtta intervjuade tyckte att datakurserna var bra och att de fick lära sig mycket om hur man använder datorn. En av deltagarna som redan hade förkunskaper i Word nämnde att han fått lära sig många nya saker i programmet som han inte kunde tidigare. Några nämnde att de tyckte att det var bra med datakunskap eftersom man använder dator till mycket i Sverige både när man ska leta efter ett arbete och när man ska skriva sitt CV och sitt personliga brev. En deltagare nämnde att han fått lära sig datorn steg för steg och att det fanns goda möjligheter att repetera och att fråga om man inte förstod. Alla deltagarna tycker att läraren undervisar på ett bra sätt. En av de vi intervjuade tyckte att undervisningen i data gick lite för fort fram och så här uttrycker han sig i intervjun:

Deltagaren: Läraren säger till oss: Gå in på den, tryck på den, gå dit, gå dit, tryck på den, sök jobb, sök jobb, hur? Skriv ut!

Att ge deltagarna ökad kompetens är en viktig del i empowermentarbetet. I och med att deltagarna får ökad kunskap i hur man använder datorn och hur man skriver ett bra CV med ett personligt brev så får de en möjlighet att kunna hjälpa sig själva ut på arbetsmarknaden. I Sverige används datorn och Internet inom många olika områden och att inte kunna hantera detta kan innebära ett stort hinder eftersom mycket samhällsinformation finns utlagt på Internet och även lediga platser till stor del annonseras på Internet. Genom projektet kan sådana hinder undanröjas. Att ge deltagarna en möjlighet att själv kunna söka arbete kan ge

dem en stärkt självbild men även en möjlighet till att få ett arbete och att de därmed kan försörja sig själva. Att projektet stärker individens egna resurser visar sig här när en deltagare svarar på frågan om vad han tycker om kurserna:

Deltagare: Det var ju bara CV kursen då, den var bra. Jag hade ett CV i mitt hemland men det gick inte att använda här. Men X och X (namn på lärare och handledare) har hjälpt mig steg för steg hur jag ska skriva ett CV. Det har gett mig något positivt. Nu kan jag söka arbete på vilket företag som helst, nu när jag har mitt CV. Nu förstår de mig här i Sverige.

Genom våra intervjuer kommer det fram att flertalet av deltagarna önskar sig ännu mera datakunskap även om de är mycket nöjda med vad de redan lärt sig. Några förslag på vad de skulle vilja lära sig är att få ta ett datakörkort, lära sig Photoshop och Excel.

I den tidigare gjorda studien i Malmö framkom det att deltagarna där tyckte det var meningslöst att gå sökjobbkurs och några deltagare tyckte också att det var slöseri med statens pengar att ordna värdelösa kurser (Hedblom 2004). I våra intervjuer får vi olika resultat. Deltagarna är överlag nöjda med vad de lärt sig på kurserna. Vissa deltagare är istället missnöjda med att de inte fått gå alla kurser i projektet eftersom de varit tvungna att börja på praktik. I Malmöstudien är deltagarna missnöjda med att alla oavsett tidigare kvalifikationer placeras i samma kurser. I vår undersökning är det någon deltagare som berättar att det går för fort fram för honom i datakursen och en möjlig orsak skulle kunna vara att deltagarna har olika mycket erfarenhet sedan tidigare inom det området. Deltagaren säger så här:

Intervjuaren: Har kurserna legat på en lagom nivå?

Deltagaren: För mig? Det som de lär mig? Ja, de lär mig bra. Det är kort tid.

Intervjuaren: Ja

Deltagaren: Det är kort tid. Varje dag är det någonting.

Varje dag är det någonting. Vi förstår men vi behöver tid.

En annan deltagare svarar på frågan om det är något på projektet som skulle kunna bli bättre:

Deltagare: Jag tycker att man ska berätta och anpassa efter de som går där. Det är inte alla som kan gå på det här projektet, det spelar ju stor roll om man kan förstå svenska. Man kan inte gå på det här projektet om man inte förstår någonting, om man bara sitter där och säger ja, ja bara, till läraren.

Precis som i Malmöstudien framkommer det i vår undersökning att några deltagare upplever att de inte fått gå en kurs som motsvarar deras förkunskaper (Hedblom 2004).

I projektplanen står att miljöutbildningen bör omfatta åtta timmar. Utbildningen bör innehålla både teori och praktik (Projektplan 2009). När de gäller hur miljöutbildningen har getts är det

skillnad mellan de olika kommunerna. Flertalet av de vi intervjuar har fått någon information om miljötankandet i Sverige men det ser olika ut. En av dem som vi intervjuade talade om att hon fått ett papper av sin handläggare som handlade om hur man slänger sopor på rätt ställe men någon annan information om miljötankandet i Sverige hade hon inte fått. Här förefaller det som att deltagaren inte har fått miljökursen i tillräcklig omfattning vid en jämförelse med projektplanen. I en annan kommun hade de gått till den stora mataffären i samhället och tittat och skrivit ner var man ska slänga olika saker. Det var något nytt för dem och de tyckte att det var mycket bra att få lära sig det. En annan av respondenterna berättade att han redan visste hur man sorterade sopor eftersom det var på ett liknande sätt i hans hemland.

Makt är att få verktyg

Inom projektets ramar har deltagarna fått gå en utbildning som heter *Så fungerar Sverige*. Genom att deltagarna får utbildning och kunskap om vilka rättigheter och skyldigheter man har som svensk medborgare finns det en möjlighet för dem att bli bättre rustade för att komma in i det svenska samhället. För deltagarna som endast har uppehållstillstånd är det viktigt att veta vilka rättigheter och skyldigheter man har i Sverige. På kursen får deltagarna lära sig vad som är viktigt att veta om man ska börja arbeta i Sverige. Det kan handla om jämställdhet, kvinnofrågor, familjefrågor och olika myndigheters funktion. Deltagarna får också information om det svenska statskicket. Empowermentarbete skulle kunna vara att man ger människor redskap för att ha kontroll över sin situation. I våra intervjuer kommer det fram olika situationer som skulle kunna visa på detta:

Deltagare: Ja, vi har fått lära oss om samhället och om hur Sverige fungerar. Jag har lärt mig lite om hur svenskar tänker. Vad tycker de är bra och vad tycker de inte är bra. Det är lättare om jag vet när jag söker jobb. Att jag förstår hur det är.

På frågan om de lärt sig något om hur svenskar tänker så får vi följande svar:

Deltagare: De tycker om att komma i tid. De vill inte att du är mycket nyfiken. Du måste diskutera hela tiden. Till exempel om du vill byta jobb måste du säga till arbetsgivaren att du vill lämna arbetet och byta till något annat jobb.

Intervjuaren: Svenskar tycker nog att det är viktigt med tiden

Deltagare: Ja, det ska vara exakt. Inte före i tid eller efter i tid.

När vi frågar en deltagare om han har fått någon kunskap som kan vara till nytta för honom svarar han så här:

Deltagare: Jag tycker inte att man ska ha fördomar utan att man ska prata om det istället. Man kan inte säga att alla som kommer från det landet är likadana bara för att en är en dålig människa.

Flera av dem vi pratat med berättar att de fått lära sig att det är viktigt med att vara noggrann med tiden. Att individens sociala hinder minskas skulle man kunna se som att individen får ökad makt. Att individen får ökad makt är i linje med empowermentperspektivet. I en intervju berättar deltagaren att han lärt sig hur man ska vara på arbetsplatsen. Han berättar att han fått lära sig att i Sverige ska man inte bli arg på arbetsplatsen. Sakamoto (2007) skriver att de kinesiska invandrarna fick det svårt på den kanadensiska arbetsmarknaden eftersom de kom från en kultur där man inte skulle vara aggressiv eller pådrivande. I Kanada förutsattes det att arbetstagare hade dessa egenskaper eftersom det var en förutsättning för att till exempel få löneförhöjning och befordran. De kinesiska invandrarna hade svårt att hävda sig på sina arbetsplatser gentemot de infödda arbetstagarna (Sakamoto 2007). Detta skulle man kunna tolka som att den kultur man kommer ifrån och det mönster för umgänge och sätt att vara som är gängse inom denna kultur kan innebära ett socialt hinder i den nya kulturen där mönstren för hur man umgås och betar sig ser annorlunda ut.

Projektet har även en kurs där deltagarna kan få lära sig hur man på ett övertygande sätt genomför en anställningsintervju. Vi uppfattade det som att inte alla av de deltagare som vi intervjuade hade fått lära sig detta. Att inte ha fått träna på att göra en anställningsintervju skulle kunna försvåra för deltagarna att få arbete och därmed skulle de också kunna få svårare att integreras i det svenska samhället. I intervjuerna framkommer att de som har fått utbildning i hur man ska gå till väga när man är på en intervju tycker att de har nytta av det som de lärt sig. De har lärt sig vad de ska säga och fått träna på det. Man skulle kunna tolka det som empowerment när en deltagare uttrycker vad han fått lära sig om anställningsintervjuer:

Deltagaren: När jag började projektet visste jag inte så mycket men läraren har pratat om hur man gör intervjuer på en arbetsplats. Innan tänkte jag att jag bara sitter och de frågar mig men nu vet jag att jag ska fråga frågor om företaget. Man måste visa att man är intresserad av det företaget. Till exempel kan jag fråga vilket datum företaget startade.

En annan deltagare beskriver att han har lärt sig hur man kan vara vid anställningsintervjuer. Att det är viktigt att man inte kommer med huvudet nerböjt och ser misströstande ut. Utan man ska komma in och ta för sig och hälsa med lite pondus.

Väcka egna inneboende krafter till liv

Att väcka inneboende krafter till liv hos individen är ett empowermentperspektiv som utgår ifrån att människan är kompetent till att kunna göra egna val i livet. I dagens samhälle tycks

denna kraft vara slumrande men genom den liberala styrningsmodellen ska de slumrande egenskaper väckas upp. Genom att individens kraft väcks till liv så får denne också en möjlighet att kunna göra egna val (Payne 2002). En deltagare beskriver att han var trött på sitt arbete som han hade innan han kom till Sverige. Han hade en önskan om att få en ny utbildning för att kunna arbeta med något nytt. Någon av personalen tyckte att han kunde prova att göra praktik inom sitt gamla yrke för att se hur det var. Deltagaren var mycket tveksam till det men han tänkte att han kanske ändå skulle kunna prova. I intervjun säger han så här:

Deltagare: När jag kom till Sverige så tröttnade jag på det här jobbet. Så då praktiserade jag på x i x-stad och sen kom en i personalen och berättade om det här projektet och jag fick gå med på det och han sa att jag kunde börja på med mitt gamla yrke igen, och sen kom han och sa att eftersom jag hade erfarenhet från mitt hemland så jag hade stora möjligheter, men jag ville inte jobba med det, men han föreslog att jag skulle börja, och jag sa att jag kan börja men jag vet inte om jag stannar, men jag trivs jättebra. Jag trodde inte att jag skulle göra det.

Några av förutsättningarna för att en marginaliserad individ ska kunna lämna sin position som arbetslös är personlig mognad, gott hälsotillstånd och socialt stöd (Svedberg 1995).

Politik, ekonomi, förtryck och makt

Människors problem beror inte enbart på personliga brister utan kan också bero på politik, ekonomi, förtryck och makt (Payne 2002). De flesta deltagare som vi intervjuar säger att de vet om att det är en ekonomisk kris i Sverige nu och att det gör det svårare för dem att få ett arbete. Även några deltagare som bor i en mindre kommun säger att det är svårt med arbete på grund av att det är en mycket liten kommun. I en annan liten kommun trodde personalen i projektet att alla deltagarna i projektet skulle kunna få arbete efter att de slutat i projektet. I den studie som gjordes i Malmö framkom att det även där var svårt för invandrare att få arbete (Hedblom 2004).

Flera deltagare uttrycker sin medvetenhet om krisen. En deltagare säger att han kanske hade kommit närmare arbetsmarknaden om inte situationen hade varit som den är med krisen. En respondent säger:

Deltagare: Jag tror man får vara glad idag om man får ett jobb. För tillfället med den globala krisen.....det är jättesvårt med jobb. Nu ska man vara glad om man får ett jobb så att man kan försörja familjen.

En deltagare berättar också att han har fått information om att man kan arbeta i Danmark när man är svensk medborgare men samtidigt säger han att det skulle vara för svårt för honom eftersom han då måste lära sig ett språk till. Flera av deltagarna beskriver hur mycket hjälp de fått av projektet genom de olika kurserna och genom praktiken och att det nu kan bli lättare

för dem att få en anställning men samtidigt säger flera av dem att de nu när de varit i projektet ett tag tycker att det är svårare att få jobb än vad de trodde när de började kursen. En deltagare uttrycker detta så här:

Intervjuaren: Hur ser ledarna här på projektet på era möjligheter att få jobb?

Deltagaren: Ibland säger de att det finns möjligheter att hitta jobb snabbt. Idag sa han att jag tror du måste utbilda dig.

Intervjuaren: Mm

Deltagaren: Och du måste veta vad du vill göra och kan göra.

Intervjuaren: Mm

Deltagaren: I framtiden. Jag blev förvånad.

Intervjuaren: Mm

Deltagaren: Vad ska jag göra?

Intervjuaren: Vill du jobba med ekonomi?

Deltagaren: Ja, precis. Men jag måste utbilda mig och det tar lång tid. Det är svårt. Jag tycker det är bra här men jag vill få nytta av det i framtiden. Jag trodde att efter praktiken skulle jag få ett jobb direkt.

I detta fall talar deltagaren om sina möjligheter att få arbete med den ekonomiutbildning som hon har och vi tolkar hennes svar som att den inte går att använda i Sverige. Detta skulle man kunna se som ett strukturellt problem eftersom utbildningarna ser olika ut i olika länder. Varje land har anpassat sina utbildningar efter den arbetsmarknad och de behov som finns i just det landet. För den deltagare som detta gäller skulle detta kunna exemplifieras med att man i deltagarens hemland eventuellt använder ett bokföringssystem som inte används här i Sverige eller att den ekonomutbildning som deltagaren hade helt enkelt inte gick att överföra till svenska förhållanden.

Ett annat strukturellt problem som skulle kunna försvåra möjligheten för nyanlända flyktingar att få arbete kan vara den högt uppdrivna arbetstakten på arbetsplatserna. Det kanske inte alltid finns tid att avsätta till att lära upp nya medarbetare eller att ta emot praktikanter. De deltagare som vi intervjuat nämner också svårigheten att få en praktikplats inom det område som man har utbildning för. När vi talar med en deltagare om praktik så säger han så här:

Deltagare: De säger till mig, nej, vi har många elever som har praktik här från gymnasiet. När de slutar så kan du komma till oss. Men du vet, de vill inte.

Här framkommer att trycket är hårt på de praktikplatser som företagen har. En annan svårighet som också kommer fram i denna intervju är att deltagaren här upplever att det finns en ovilja från företagets sida att ta emot praktikanter med utländsk härkomst. Även tidigare forskning visar på att diskriminering är en betydande orsak till att invandrare har svårt att komma in på arbetsmarknaden.

Att allt fler industrier har utlokaliserat sin tillverkning till låglöneländer skulle också kunna bidra till svårigheterna för nya svenskar att få arbete. Att arbete och praktik inte alltid går att ordna behöver inte alltid bero på individens egna tillkortakommanden utan kan också bero på samhällsliga strukturer.

Etablering av motmakt

Empowermentinriktat arbete kan vara att man stärker individens maktlösa position och ställning. Detta kan göras genom olika aktiviteter som exempelvis att människan får ökad kunskap. Detta kan leda till en bättre självbild och ett större självförtroende. Genom att individen får kunskap och ökat självförtroende kan hon också få kraft att handla. En deltagare i projektet uttrycker sig så här under intervjun:

Intervjuaren: Sen undrar vi om den individuella planen där du skrivit vilka utbildningar du har och vilka språk du talar och vad du ska göra, har du sett den?

Deltagaren: Ja, jag har sett den planen och jag har pratat med X (anställd i projektet), han är min handläggare, och när jag har slutat med SFI vill jag gå på universitetet och jag måste fortsätta min utbildning och efter det ska jag studera mer och kanske jag kan ha ett jobb, jag vet inte, de vet vad vi ska göra.

Intervjuaren: Då har du tittat på den!

Intervjuaren: Sen undrar vi hur mentorskapet fungerar, en person som du kan gå och prata med om du har några frågor? Om X är din handläggare, men är det honom du går till med dina frågor?

Deltagaren: Om jag har frågor går jag till X. Jag har pratat med min handläggare och han vet inte alltid, inte alltid som jag kan få ett svar. Han säger: vem vet, jag vet inte...

Intervjuaren: Men du kan ju inte veta! Men det är han som är din mentor?

Deltagaren: Om jag kan läsa och prata svenska mycket bra då kan jag göra något. Jag behöver studera mera. I framtiden kanske jag inte behöver gå till X. I framtiden kan jag göra allt själv och behöver inte gå till X och han behöver inte säga att han inte vet.

Under intervjun kommer det fram hur deltagaren själv ska handla i framtiden. Det enda han behöver är mer kunskap i språket, enligt honom själv. Får han bara det så ska han själv ta reda på den information som han behöver. I denna situation förefaller det som att utbildning skulle kunna leda till att deltagarens egna resurser blir mobiliserade.

Individuell handlingsplan

Enligt projektplanen ska det upprättas en individuell handlingsplan för varje deltagare. Den ska kontinuerligt uppdateras efter deltagarens utveckling och om behoven förändras. Alla deltagare i projektet har en individuell handlingsplan. De flesta av dem vi intervjuade visste att de hade en handlingsplan och några hade tittat i den. Om den individuella planen svarade en deltagare så här:

Intervjuaren: Vi har läst i projektplanen och ni ska ha en individuell plan. En plan för vad man ska göra här på projektet?

Deltagaren: Ja, vi har en plan för vad jag exempelvis ska göra när jag är här på projektet.

Intervjuaren: Tittar ni på planen ibland?

Deltagaren: Ibland tittar vi. Ja.

Intervjuaren: Följer ni planen. Vad det står där?

Deltagaren: De bestämmer, inte jag. De gör planen och jag följer planen.

En annan deltagare berättar att han har sett planen och att han har diskuterat med sin handläggare om framtiden och vad han ska göra då. Vad han ska göra när han slutat på SFI och hur han ska fortsätta sin utbildning. Vi tolkade det som att de flesta deltagarna i vår undersökning inte visste så mycket om den individuella handlingsplanen. Att få vara med och bestämma hur den individuella handlingsplanen ska se ut skulle kunna göra att deltagarna känner sig mer delaktiga. I Malmöstudien framgår det att handlingsplanen för invandrarna inte användes eller så visste de inte om att den fanns (Hedblom 2004).

Sammanfattande slutdiskussion

Deltagarna har i våra intervjuer berättat att de har fått många värdefulla redskap som de kan använda i sitt sökande efter ett arbete. Vi uppfattade som att de var speciellt nöjda med datakursen, CV-kursen och kursen som handlade om det personliga brevet. Några av deltagarna önskade också att de skulle få gå alla kurser som ingår i projektet. I våra intervjuer framkom att de flesta av dem vi intervjuade ville gå färdigt sina kurser först innan de gick ut på praktik. Några ville gå färdigt SFI-kursen först och få sina betyg därifrån innan de gick ut på praktik. Vi uppfattar det som att valfriheten är begränsad för deltagarna genom att de inte kan välja vilken kurs de vill gå eller om de ska på praktik eller inte. Vi undrar om inte fler valmöjligheter skulle kunna höja kvalitén för deltagarna i projektet? Både att få vara med och välja praktikplats, när man ska gå ut i praktik och hur länge praktiken skall pågå? Vi undrar också om inte en större individuell anpassning vad gäller möjligheter att kombinera praktik och svenskundervisning skulle kunna gynna deltagarnas integration? Några av dem vi intervjuade tyckte att kursernas svårighetsgrad låg på en lagom nivå. I några intervjuer har det även framkommit att en större individuell anpassning av kursernas svårighetsgrad gentemot deltagarnas förkunskaper vore önskvärd. Någon deltagare har också nämnt behovet av yrkesspecifik svenskundervisning. Utifrån tidigare forskning som vi tagit del av är dessa två önskemål väl värda att lägga märke till.

I vårt intervjumaterial framkommer att mentorskapet innebär att en lärare eller en anställd inom projektet finns tillgänglig för deltagaren. Vår tanke är att det kanske vore till fördel för deltagaren om mentorn inte var samma person som handlägger eller undervisar i projektet?

Vad det gäller den individuella planen uppfattar vi det som att deltagarna enligt projektplanen ska vara mer delaktiga i denna än vad vi har fått fram i flertalet av våra intervjuer.

Om deltagarna inte behärskar det svenska språket skulle det kunna innebära att det blir svårare för en integration att komma till stånd. Projektet hjälper deltagarna med att träna det svenska språket både genom SFI-utbildningen och genom att deltagarna kan öva på att tala svenska på sina praktikplatser. De kurser som deltagarna får ta del av ökar deras förståelse för hur det svenska samhället fungerar. Kurserna och praktiken gör att deltagarna får större möjligheter att få ett arbete. Vi har jämfört deltagarnas berättelser med projektplanens beskrivning av kursernas omfattning i timmar. Och vi undrar om deltagarna alltid får de antal timmar som kurserna omfattar? Rätten till undervisning i det svenska språket är ju lagstadgad och vi undrar om det finns en risk att arbete och praktik prioriteras på bekostnad av SFI-undervisningen? Men vi är också medvetna om att det finns negativa aspekter med en alltför lång tid inom SFI utan någon större kontakt med det svenska samhället.

Ett av projektets delmål är att ett demokratiskt förhållningssätt ska prägla projektet. Efter att ha gått igenom vårt intervjumaterial undrar vi om demokrati verkligen är kännetecknande för hur projektet är upplagt? Men vid en närmare granskning av våra intervjuer fann vi också att vi kanske inte hade varit tillräckligt tydliga i själva intervjuerna med vad vi menade med demokrati och att vi därmed inte fick någon riktig bild av hur det egentligen var med demokratiarbetet i projektet. Emellertid undrar vi vad man har gjort för att stärka demokratiarbetet i projektet? Skulle deltagarna med hjälp av röstning kunna utse någon representant som deltar i styrgruppens möten? Vi undrar också om det inte brådskar med att få deltagarrådet i funktion?

Utifrån någon av våra intervjuer har det framkommit att deltagare skulle önska en större förståelse för sin situation. Vi undrar om respekten för lagar och riktlinjer nödvändigtvis måste innebära ett bemötande som får deltagare att känna sig oförstådda? Utifrån den forskning som vi tagit del av innebär flyktingars situation inte så sällan en utsatthet vad gäller depression, posttraumatiskt syndrom och oro för släktingar som finns kvar i hemlandet. Till detta kommer också svårigheter att finna sig till rätta i den nya kulturen och att finna en ny identitet. Den trötthet som flera deltagare berättar om menar vi skulle kunna förklaras utifrån dessa faktorer.

Ett stort hinder för att få arbete är enligt deltagarna den ekonomiska krisen. Flera deltagare känner inte att de kommit in i det svenska samhället men de uttrycker att projektet har hjälpt dem en god bit på vägen. Deltagarna skulle kunna ses som marginaliserade såtillvida att de själva inte känner att de kommit in i det svenska samhället än. På flera sätt skulle man kunna se det som att projektet använder ett arbetssätt som innehåller delar av empowerment. Företräderskap skulle kunna vara ett sådant exempel. Genom att följa med deltagarna till en påtänkt praktikplats skulle man kunna se det som att personalen i projektet arbetar med företräderskap. Utifrån ett empowermentperspektiv skulle man också kunna se det som att kompetensen som deltagarna får genom kurserna ger dem möjlighet att själva påverka sin situation och att deltagarnas egna resurser mobiliseras till exempel genom att deras betyg från hemlandet blir validerade så att de kan få användning av sin utbildning i Sverige.

Våra slutsatser angående analysen av deltagarnas svar är att projektets kurser hjälper deltagarna på så sätt att de får en större möjlighet till att komma in i samhället och på arbetsmarknaden. Projektets kurser ger deltagarna en större kunskap om det svenska samhället och praktiken ger dem erfarenhet av den svenska arbetsmarknaden. De brister i projektet som har framkommit i intervjuerna handlar bland annat om deltagarnas möjligheter att själva kunna välja till exempel när det är dags att börja på praktik eller vilka kurser man får gå inom projektet. Deltagarnas upplevelse av projektets starka sidor handlar om att personalen är tillgänglig och till stor hjälp för deltagarna när de söker praktik eller information om studier. Också valideringen av deltagarnas betyg har upplevts som positivt. Deltagarna upplever att de kommit närmare arbetsmarknaden genom sitt deltagande i projektet men samtidigt upplever de att det är svårt att få arbete. Någon deltagare nämnde att en praktikplats är till nytta på flera sätt. Förutom träning i svenska språket på en arbetsplats så kan deltagaren få ett intyg från praktikplatsen som senare kan användas i sökandet efter ett arbete. Om man har lyckats hitta en praktikplats som matchar deltagarens utbildning så får deltagaren i och med praktiken en uppdatering av de yrkeskunskaper som kanske inte har använts under lång tid. En deltagare menade att en praktikplats inte nödvändigtvis måste leda till en anställning på den arbetsplatsen utan att ovan nämnda faktorer gör att vilken praktikplats som helst bara den rör deltagarens yrkesområde är bättre än ingen alls. Deltagaren menade också att det kanske kunde vara svårare att hitta en praktikplats om man på praktikplatsen kände att man förväntades anställa praktikanten i ett senare skede. Vi undrar om inte detta är en aspekt värd att diskutera när man i projektet letar efter praktikplatser?

En fråga som vi ställt oss är om deltagarnas intentioner alltid är identiska med projektets? Någon deltagare hade inte arbete som huvudmål utan studier. Kanske man skulle kunna klargöra deltagarnas mål med deltagandet i projektet i samband med rekryteringen? Ingen av deltagarna har nämnt ordet jämlikhet vilket enligt projektplanen ska präglade allt arbete. Dock noterar vi att alla, både kvinnor och män deltar på lika villkor i projektet. Vi undrar om man skulle kunna arbeta på ett tydligare sätt med jämställdhet i projektet?

Något som vi diskuterat under uppsatsarbetet är om deltagarna får information om alla de lagar och riktlinjer som styr arbetet med flyktingar och arbetssökande. Vi undrar också om de får en tydlig information om synen på arbete i Sverige? Vi undrar också om det skulle vara deltagarna till större nytta om mer information gavs på hemspråket? Utifrån våra intervjuer upplevde vi att det var svårt att tala om mer komplicerade förhållanden som till exempel jämställdhet, lagar och riktlinjer, politik, demokrati och medbestämmande. Kanske kunskaperna i svenska språket inte är tillräckliga för att man på ett framgångsrikt sätt ska kunna diskutera sådana frågor? Har man diskuterat möjligheten att ha diskussionsforum på hemspråket rörande dessa frågor? Vi är också medvetna om att det kan vara bra för deltagarna att träna på det svenska språket och har därför förståelse för om mycket av informationen ges på svenska.

Vi har också under uppsatsens gång diskuterat hur man får ett arbete idag och kommit fram till att nätverket har stor betydelse. Vi undrar därför om man inte ännu mer skulle kunna fokusera på nätverksarbete i form av kontakter med exempelvis Rotary, Lions, Röda Korset, IM, Politiska föreningar, Kyrkor, hembyggsföreningar, fackföreningar, idrottsföreningar m.fl. Fadderverksamhet skulle också kunna vara ett alternativ. Vi undrar också om man skulle kunna ha speciella träffar där arbetsgivare kan samtala med deltagarna i projektet under trivsamma former och i lugn och ro diskutera yrkeskompetens och möjlighet till praktik eller arbete? Campus Helsingborgs arbetsmarknadsdagar, ortens företagarförening eller liknande kanske skulle kunna komma ifråga?

En annan fråga som kommit upp under uppsatsens gång är hur man hanterar en situation där alltför blir utestängda från arbetsmarknaden. Det kan handla om invandrare, handikappade, personer med psykisk störning, hemlösa, missbrukare, äldre och ungdomar. I ett samhälle där

det inte finns arbete åt alla måste vi ju också kunna acceptera att även dessa grupper har rätt till ett värdigt liv. Hur ett värdigt liv ser ut och vem som har rätt till den definitionen kan också diskuteras. Utifrån några av intervjuvaren undrar vi om någon form av meningsfull sysselsättning i exempelvis ideell eller kommunal regi också skulle kunna vara ett mål i projektet även om det inte leder till en anställning med lön?

I vår undersökning har vi gjort intervjuer med åtta av de femtio deltagare som deltar i projektet "Integration genom arbete". Varje intervju tog ungefär en timme och vi utgick inte enbart från våra intervjufrågor utan gav också deltagarna möjlighet att fritt berätta om något som de fann angeläget gällande projektet. Vi vill understryka att vår undersökning på intet vis är heltäckande utan endast har utgått från dessa åtta deltagares röster.

Att integrationsarbetet måste ha hög prioritet och som i detta projekt i första hand vara riktat mot arbete och egen försörjning, om detta råder inga tvivel. Främlingsfientliga krafter får svårare att hitta grogrund i samhället och för de nya svenskarna blir det lättare att känna delaktighet när de kan bli självförsörjande. Dock menar vi att integrationsarbetet inte kan ske till vilket pris som helst. Respekten för den enskilde flyktingen och hans eller hennes rätt att välja livsväg måste fortfarande genomsyra integrationsarbetet trots att en ansträngd kommunal budget sätter press på arbetet med flyktingar. Att som de fyra skånska kommunerna i projektet gör, det vill säga samordnar sina insatser för flyktingarna i form av ett projekt, menar vi är ett steg i riktning mot en mer framgångsrik hantering av det svåra integrationsarbetet. Vi ser det är också positivt att man som dessa kommuner, låter helt utomstående komma och utvärdera projektet.

Källförteckning

Böcker

Adams, Robert (1996) *Social work and Empowerment*. London: Macmillan Press LTD

Aspers, Patrik (2007) *Etnografiska metoder*, Malmö: Författarna och Liber

Hedblom, Agneta (2004) *Aktiveringspolitikens Janusansikte: en studie av differentiering, inklusion och marginalisering*. Lund: Socialhögskolan Universitetet

May, Tim (2001) *Samhällsvetenskaplig forskning*, Malmö: Studentlitteratur

Payne, Malcolm (2002) *Modern Teoribildning i socialt arbete*. Stockholm: Natur och Kultur

Svedberg, Lars (1995) *Marginalitet*. Lund: Studentlitteratur

Trost, Jan (2005) *Kvalitativa intervjuer*. Lund: Studentlitteratur

Antologi

Askheim, Ole Petter, Empowerment - Olika infallsvinklar i Askheim, Ole Petter & Starrin, Bengt (2007) *Empowerment i teori och praktik*. Malmö: Gleerups Utbildning AB

Askheim, Ole Petter & Starrin, Bengt, Empowerment - Ett modeord i Askheim, Ole Petter & Starrin, Bengt (2007) *Empowerment i teori och praktik*. Malmö: Gleerups Utbildning AB

Björling, Bam, Empowerment- Modeord eller framtida möjligheter? I Hilde, Mats (2005) *Kön, behandling och kunskap - om olika vägar ut ur missbruk och social marginalisering*. Lund: Studentlitteratur

Daneback, Kristian & Månsson, Sven - Axel, Internetforskning i Meeuwisse, Anna, Swärd, Hans, Eliasson – Lappalainen, Rosmari & Jacobsson, Katarina (2008) *Forskningsmetodik för socialvetare*, Stockholm, Författarna och bokförlaget Natur och Kultur

Levin, Claes, Att undersöka det sociala - några ingångar i Meeuwisse, Anna, Swärd, Hans, Eliasson – Lappalainen, Rosmari & Jacobsson, Katarina (2008) *Forskningsmetodik för socialvetare*, Stockholm, Författarna och bokförlaget Natur och Kultur

Artikel

Nash, Mary, Wong, John, & Trlin, Andrew: Civic and social integration- A new field of social work practice with immigrants, refugees and asylum seekers i *International Social Work*, 2006, vol 49 no. 3, s.345-363

Sakamoto, Izumi: A Critical Examination of Immigrant Acculturation: Toward an Anti - Oppressive Social Work Model with Immigrant Adults in a Pluralistic Society i *The British Journal of Social Work*, 2007, vol. 37, no. 3, s. 515-535

Internetkälla

Flykting. (2009). *Nationalencyklopedin*.
<http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/sok/flykting?type=ENC> (2009-05-20)

Invandrare. (2009). *Nationalencyklopedin*.
<http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/so&k/invandrare?type=ENC> (2009-05-20)

Kvotflykting. (2009). *Nationalencyklopedin*.
<http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/sok/kvotflykting?type=ENC> (2009-05-20)

Migrationsverkets hemsida <http://www.migrationsverket.se> (2009-05-18)

Nya Zeelands officiella statliga hemsida <http://www.stats.govt.nz> (2009-05-18)

Svenska akademins ordlista på internet <http://www.svenskaakademien.se/web/Ordlista.aspx>

Lag

Förordningen om svenskundervisning för invandrare (SKOLFS 2009:2)

Skollagen 1985:110

Socialtjänstlagen (sfs 2001:453) SoL kap 4

Övriga dokument

Ett förlorat år (2007:05), Rapport från integrationsverket
<http://www.temaasyl.se/Documents/IV/2007-05%20Ett%20f%C3%B6rlorat%20%C3%A5r.pdf>

Projektplanen " Integration genom arbete" - ett samverkansprojekt (2009) Åstorp, Finns en förkortad version på

<http://www.astorp.se/download/18.151e82411eb57b0ff180001492/IGA+-+kortversion+-+2009-01-12.pdf> (2009-05-25)

Proposition 1997/98:16 Sverige, framtiden och mångfalden

[http://www.temaasyl.se/Documents/Offentliga%20utredningar%20och%20rapporter%20\(sv\)/Sverige%20framtiden%20och%20mangfalden.pdf](http://www.temaasyl.se/Documents/Offentliga%20utredningar%20och%20rapporter%20(sv)/Sverige%20framtiden%20och%20mangfalden.pdf)

Bilaga 1

Informationsbrev

Hej!

Vi är två studenter som läser sjätte terminen på socionomprogrammet på Lunds Universitet. Denna terminen ingår det i våra studier att vi ska skriva en C-uppsats. Vi har valt att undersöka flyktingars integration i det svenska samhället. Vi kommer att genomföra intervjuer med deltagare i projektet ”.....”. Den färdiga uppsatsen kan sedan komma att användas för att göra en utvärdering av projektet. Förhoppningarna är att projektet ska kunna utvecklas i en positiv riktning för deltagarna. Vi kommer att vara aktsamma om svaren vi får och vi kommer att behandla dem så att man i vår uppsats inte kommer att kunna identifiera vem som har sagt vad. Svaren som vi får i intervjuerna kommer inte att användas till något annat utan bara till vår uppsats. Vår önskan är att använda ljudinspelare och vi vill påpeka att det inspelade materialet inte kommer att vara tillgängligt för någon annan än oss två studenter samt handledaren. Efter uppsatsens examinering kommer vi att radera allt inspelat material och förstöra alla utskrivna intervjuer.

Ni som blir intervjuade av oss har när som helst rätt att hoppa av ert deltagande i undersökningen och vi kommer då inte att använda oss av de svar som vi fått av er.

När uppsatsen är färdig och examinerad kommer den att finnas tillgänglig på Lunds Universitets hemsida.

Camilla Råsberg mobilnummer 0xxx-0xxxxx

Catharina Zachén e-postadress xxxx@xxx.se

Handledare för vårt uppsatsarbete är Annika Capélan, doktorand vid Lunds Universitet.

Bilaga 2

Intervjuguide

Vilka kurser i projektet har du deltagit i?

Får du som deltagare välja vilka kurser ur projektet som du anser att du behöver?

Kan du påverka innehållet i projektet? Hur?

Har något ändrats efter att deltagare framfört åsikter eller klagomål eller lämnat förslag på förbättringar?

Om du skulle anordna ett liknande projekt skulle du ändra på något isåfall?

Tas dina erfarenheter, kunskaper och talanger tillvara i detta projekt? Isåfall hur?

Har du haft nytta av kunskaperna som du får i projektet? Vad och hur? Något speciellt?

(Ex: Jämställdhet, människors lika värde, demokrati, miljö, kost hälsa?)

Finns det något som man skulle kunna göra för att underlätta för deltagarna att vara med i projektet och tillgodogöra sig det bättre?

De olika kurserna som du går, tycker du att de håller rätt nivå i svårighetsgrad?

Hur ofta går ni igenom den individuella planen? Följs den?

Hur fungerar mentorskapet?

Hur fungerar deltagarrådet?

Har du fått erbjudande om praktik/jobb/studier?

Har du fått information om möjligheter till studier, studiebidrag mm?

Har du skrivit ett CV och personligt brev? Får du all hjälp du behöver med detta?

Har du tränat på hur en arbetsintervju går till? Eller varit på någon? Hur var det?

Upplever du att du blir bemött på ett bra sätt? Upplever du att du blir respekterad som individ?

Upplever du att personalen har en positiv attityd till dig och dina möjligheter att få arbete/starta eget/börja studera.

Hur ser du på din roll som deltagare i projektet och din egen insats?

Ser du annorlunda på dig själv och dina egna möjligheter nu än när du påbörjade projektet? I såfall hur?

Har din syn på Sverige och svenskarna ändrats sedan du påbörjade projektet och isåfall hur?

Vad är ditt mål den närmaste två månaderna?

Vad gör du om ett år tror du? Var befinner du dig då?

Ser du annorlunda på målen nu än när du började i projektet?

Hur ser du på dina möjligheter att bli självförsörjande? Hur ska det gå till?

Vilket arbete skulle du vilja ha och vilka kan du tänka dig att ta?

Skulle du kunna tänka dig att pendla till ett jobb? Hur långt?

Skulle du kunna tänka dig att flytta från kommunen för att få ett arbete?

Vad tror du skulle hjälpa dig att snabbare bli en del av det svenska samhället?

Tror du att du behöver lära dig mer svenska för att lättare komma in på den svenska arbetsmarknaden?

Hur pass mycket närmare tycker du att du har kommit arbetsmarknaden och hur nära tror du att du är till att få ett arbete? Vad säger de på din praktikplats om detta?